

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
MEDICINOS PAGRINDŲ KATEDRA

Taikomosios kūno kultūros magistrantūros studijų programa

Raimonda Jucikaitė

MOKSLEIVIŲ POŽIŪRIS Į INTEGRUOTĄ ŠOKĮ

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė-
Lekt. Dr. Jūratė Požerienė*

2009

Santrauka

Jucikaitė R. Moksleivių požiūrio į integruotą šokių galimybes. Magistro darbas. Vadovė Lekt. Dr. Jūratė Požerienė. Šiaulių universitetas, Socialinės gerovės ir negalės studijų fakultetas, Medicinos pagrindų katedra. Šiauliai. 2009 m.

Norėdami aptarti bet kokias neįgaliųjų problemas, turime pripažinti, kad neįgalieji yra mūsų visuomenės nariai, turintys tokias pačias teises kaip ir kiti visuomenės nariai ir jiems turi būti sudaromos tokios pat ugdymosi, darbo, laisvalaikio leidimo, dalyvavimo visuomenės, politiniame ir bendruomenės gyvenime galimybės. Nors neįgaliųjų socialinės integracijos principai yra įrašyti į Lietuvos respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymą, dar daug turime nuveikti, siekdami neformalios neįgaliųjų integracijos į visuomenę. “Visuomenės požiūrio į negalę tyrimo” duomenimis (1999), į neįgaliuosius žmones žiūrima kaip į vertus užuojautos ar gailėsčio; tik 23% respondentų pirmiau atkreipė dėmesį į patį žmogų, o ne į negalę.

Tyrimo objektas: moksleivių požiūris.

Tyrimo tikslas: išanalizuoti įgalių mokinių požiūrį į neįgaliųjų integracijos per šokių galimybes.

Hipotezė: Įgaliųjų ir neįgaliųjų mokinių įtraukimas į šokius ne tik padės neįgaliųjų integracijai į visuomenę, bet ir fizinio pajėgumo gerėjimui.

Tyrimo imtis: siekiant sužinoti, ar įgaliųjų ir neįgaliųjų mokinių įtraukimas į šokius padės neįgaliųjų integracijai, 2008 m. lapkričio ir gruodžio mėn. – 2009 m. vasario mėn. atliktos dvi anketinės apklausos: mokinių (dalyvavo 116 tiriamųjų: 1-2 klasių ir 3 – 4 klasių mokiniai) iš skirtingų Šiaulių miesto ir rajono mokyklų.

Tyrimo rezultatai parodė, kad mokiniams yra labai svarbus visuomenės požiūris ne tik į neįgaliuosius, bet tuo pačiu ir į juos pačius. Analizuojant integraciją per šokio pamokas (per šokių) galimybes pastebėta, kad dalyvavimas šokio pamokose neįgaliesiems ir įgaliesiems drauge atvertų didesnes neįgaliųjų į visuomenę integracijos galimybes. Nors mokiniai nurodė labai daug priežasčių, kurios suteikia neįgaliesiems sunkumų įsilieti į šokio kolektyvą, tačiau vaikų veikla šokių kolektyve asmenybei yra vertinga socialiniu požiūriu, nes vaikai lengviau bendrauja, susiranda draugų, įgauna savitvardos, grupinio darbo įgūdžių, mokosi priimti ir laikytis išsipareigojimų, padėti vienas kitam.

Anketinė apklausa parodė, kad mokinių nuomonė gali pakisti juos labiau supažindinus su neįgaliaisiais ir kaip su jais reikia elgtis.

Turinys

SANTRAUKA	2
ĮVADAS	4
1. LITERATŪROS APŽVALGA7
1.1. Neigaliųjų socialinės integracijos paradigmu kaita.....	7
1.2. Integruoto ugdymo prielaidos.....	11
1.3. Negalią turinčių asmenų integravimo į visuomenę naudojant šokių galimybes	13
1.4. Protinio atsilikimo, fizinių ir judėjimo sutrikimų apibūdinimas.....	16
1.4.1. Protiškai atsilikusių asmenų fiziniai ir judėjimo sutrikimai.....	16
1.4.2. Fizinių ir judėjimo sutrikimų apibūdinimas	19
1.5. Protiškai atsilikusių asmenų integracijos vyksmas. Vaikų, turinčių fizinių ir judėjimo sutrikimų, ugdymo organizavimas.....	23
2. MOKSLEIVIŲ POŽIŪRIO Į INTEGRUOTĄ ŠOKIŲ TYRIMAS	28
2.1. Tyrimo organizavimas, metodikos ir imties charakteristika	28
2.2. Moksleivių požiūrio į integruotą šokių tyrimo analizė	29
2.3. Moksleivių požiūrio į integruotą šokių pakartotinis tyrimas.....	41
2.3.1. Tyrimo organizavimas, metodikos.....	41
Moksleivių požiūrio į integruotą šokių tyrimo analizė po supažindinimo su programa „Neigalieji ir kodėl jie kitokie“	42
IŠVADOS	52
REKOMENDACIJOS	53
LITERATŪRA	54
ABSTRACT	57

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas. Norėdami aptarti bet kokias neįgaliųjų problemas, turime pripažinti, kad neįgalieji yra mūsų visuomenės nariai, turintys tokias pačias teises kaip ir kiti visuomenės nariai ir jiems turi būti sudaromos tokios pat ugdymosi, darbo, laisvalaikio leidimo, dalyvavimo visuomenės, politiniame ir bendruomenės gyvenime galimybės.

(<http://www.europosparkas.lt/phare/praktikos/R.Mockiene.doc>). Už neįgaliųjų integravimą į kultūrinę veiklą, poilsį ir sportą, lygių galimybių jiems dalyvauti šiose gyvenimo srityse kartu su kitais visuomenės nariais sudarymą atsako apskričių viršininkai ir savivaldybių institucijos. Apskričių viršininkai iš apskričių viršininkų administracijoms skirtų valstybės biudžeto lėšų, o savivaldybių institucijos iš savivaldybių biudžetų lėšų remia neįgaliųjų asociacijų įgyvendinamas kultūros, kūno kultūros ir sporto programas ir kitas priemones, skirtas visiems atitinkamoje apskrityje ar savivaldybės teritorijoje gyvenantiems neįgaliesiems. Už neįgaliųjų kūno kultūros ir sporto organizavimą ir rėmimą atsako Kūno kultūros ir sporto departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Neįgaliųjų kūno kultūros ir sporto organizacijų veiklos teisinius pagrindus, valstybės institucijų ir asociacijų kompetenciją neįgaliųjų kūno kultūros ir sporto srityje reglamentuoja Kūno kultūros ir sporto įstatymas bei kiti teisės aktai. (Valst. žinios, 2005, Nr. 127-4534).

Nors šie neįgaliųjų socialinės integracijos principai yra įrašyti į Lietuvos respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymą, dar daug turime nuveikti, siekdami neformalios neįgaliųjų integracijos į visuomenę. “Visuomenės požiūris į negalę tyrimo” duomenimis (1999), į neįgaliuosius žmones žiūrima kaip į vertus užuojautos ar gailesčio ir tik 23% respondentų pirmiau atkreipė dėmesį į patį žmogų, o ne į negalę. (Ruškus, 2001).

Lietuva turi gerai išvystytą šokio mokymo sistemą valstybinėse mokyklose, kuriose daugiausia dėmesio skiriama liaudies šokiams. Vaikai mokyklose mokosi šokti, šoka kitiems vaikams įvairiuose pasirodymuose ir renginiuose. Menas veikia prigimtinį žmogaus kūrybiškumą. Kūryba neabejotinai skatina asmens dvasingumą, ugdo estetinį skonį, brandina emocijas, išplečia akiratį. Taigi kūryba – yra aktyvi asmenybės formavimo ir formavimosi priemonė. Menas gali būti naudojamas kaip terapinė priemonė. Ji gali būti efektyvi, esant tiek fizinei, tiek ir proto negaliai. Meno terapija apibūdinama, kaip būdas padėti ligoniui išreikšti savo jausmus, išlaisvinti užslopintas emocijas, patyrimus aktyvioje kūrybinėje veikloje. Meno terapija gali padėti asmeniui spręsti psichologinius konfliktus, ugdyti kantrybę, skatinti asmenybės augimą. Menas sudaro prielaidas asmens savirealizacijai, teigiamam savęs vertinimui. R. Dorc, E. Dion, kt. (2002) tyrė protiškai atsilikusių vyresniųjų klasių moksleivių akademinės veiklos pokyčius perkėlus juos iš specialiosios klasės į bendrojo lavinimo klasę. Tyrimas parodė, kad darbas klasėje pagerėjo, tačiau socialinė integracija į bendraamžių grupę buvo minimali.

Literatūroje nurodoma keletas specialiųjų poreikių vaikų ugdymo formų, pasižyminčių skirtingu integracijos į bendrojo švietimo kontekstą laipsniu ir skirtingu tinkamumu įvairių sutrikimų grupių ir poreikių vaikams. Neįgalaus vaiko savijauta nemaža dalimi priklauso nuo to, kiek jo ugdymo forma atitinka realius jo poreikius. Labai svarbiu integruoto ugdymo veiksmu yra švietimo įstaigų vadovų nuostatos ir požiūriai. Nuo pastarųjų priklauso priimami sprendimai apie pokyčius mokykloje ir ugdymo procese, pedagogų pasirengimą dirbti su neįgaliais vaikais ir jų profesinės kvalifikacijos tobulinimą (Specialiųjų poreikių vaikų integravimo problemos (Ataskaita Švietimo ir mokslo ministerijai), 2003).

Darbu, analizuojančių neįgaliųjų integraciją per šokius, praktiškai neradome. Lietuvoje trūksta mokslinių darbų šioje srityje, tačiau pastebima, kad neįgaliųjų integracija į visuomenę meninėmis priemonėmis aktyvėja.

Tyrimo probleminiai klausimai: kaip mokiniai priima negalę turinčius vaikus? Ar įgalūs mokiniai ir kita mokyklos bendruomenės dalis turi pakankamai žinių apie neįgaliųjų integravimosi į visuomenę galimybes? Ar įgalūs mokiniai priima neįgaliuosius kaip šokio partnerius? Ar dalyvavimas šokiuose neįgaliųjų ir įgaliųjų drauge atvertų didesnes neįgaliųjų į visuomenę galimybes?

Hipotezė: Įgaliųjų ir neįgaliųjų mokinių įtraukimas į šokius ne tik padės neįgaliųjų integracijai į visuomenę, bet ir fizinio pajėgumo gerėjimui.

Tyrimo objektas: moksleivių požiūris.

Tyrimo dalykas: neįgaliųjų integravimas per šokį.

Tyrimo tikslas:

- išanalizuoti įgaliųjų mokinių požiūrį į neįgaliųjų integracijos per šokį galimybes.

Uždaviniai:

1. Nustatyti įgaliųjų mokinių žinių apie neįgaliųjų integraciją lygį;
2. Įvertinti neįgaliųjų dalyvavimo šokių programoje galimybes;
3. Nustatyti neįgaliųjų savęs vertinimo ar fizinio pajėgumo kaitą dėl taikomojo šokio;
4. Parengti rekomendacijas šokių vadovams, choreografijos mokytojams.

Duomenų rinkimo metodai: atliekamas tyrimas (anketinė apklausa).

Duomenų apdorojimo metodai: numatomi statistiniai metodai (ranginė tyrimo analizė)

Darbe taikyti šie **metodai:**

- mokslinė literatūros analizė;
- anketinė apklausa (paremta hab. dr. prof. V. Gudonio ir doc. D. Mockevičienės paskaitų medžiaga, Bagdonas, (1995));
- pasakojimas;
- tyrimas.

Tyrimo imtis: siekiant sužinoti, ar įgaliųjų ir neįgaliųjų mokinių įtraukimas į šokius padės neįgaliųjų integracijai, 2008 m. lapkričio ir gruodžio mėn. – 2009 m. vasario mėn. atliktos dvi anketinės apklausos: mokinių (dalyvavo 116 tiriamųjų: 1-2 klasių ir 3 – 4 klasių mokiniai) iš skirtingų Šiaulių miesto ir rajono mokyklų.

1. LITERATŪROS APŽVALGA

1.1. Neįgaliųjų socialinės integracijos paradigmu kaita

Šiandien, peržengus XXI a. slenkstį, Lietuvoje neįgaliųjų integravimasis į visuomenę tampa realybe. Orientavimasis į specialiojo ugdymo sistemos daugialypumą, nevyriausybinių neįgaliuosius ir jų šeimas vienijančių organizacijų politinė ir socialinė veikla, palankios neįgaliesiems įstatymų bazės kūrimas, - šie ir dar daug kitų naujos socialinės realybės faktų patvirtina reikšmingus teigiamus pokyčius įgyvendinant pagrindinius demokratijos ir lygių galimybių principus Lietuvoje (Ruškus, 2002).

Integracija – tai ne bet kokių kliūčių, o dirbtinių kliūčių įveikimas. Reikia visada stengtis atskirti, nors tai ir labai nelengva, dirbtines ir natūralias kliūtis (barjerus, skirtumus), o atskyrus nuspręsti, kurias iš jų reikia įveikti, o kurias – apeiti. O dar kitų, matyt, nereikėtų nei įveikti, nei aplenksti, ypač tų, kurios slypi pačioje reiškinių prigimtyje (Pūras, 1997).

Vertinant neįgalių žmonių integracijos į visuomenę eigą Lietuvoje, neįmanoma nepastebėti, kad neįgaliųjų socialinės padėties ir ugdymo kokybės problema nebegali apsiriboti tik specialiosios edukacinės ir socialinės pagalbos teikimu. Neįgaliųjų problemų sprendimas pedagogams, socialiniams darbuotojams, mokslininkams, politikams šiandien atveria naujas perspektyvas. Greitų socialinių ir ideologinių pokyčių kontekste negalė ir neįgalieji negali būti vertinami vienos mokslinės teorijos ar ideologijos aspektu. Negalės daugiamečių sampratos atskleidimas tampa vienu iš esminių socialinės integracijos poreikių ir uždavinių (Ruškus, 2002).

Integruojant į visuomenę ir švietimo sistemą vaikus, turinčius vidutinio ir sunkaus laipsnio proto ir fizinę negalę, įvyko esminis persilaužimas. Seimas prisidėjo su palankiais įstatymais, nuoširdaus padėkos žodžio nusipelnė savivaldybės, kurios suprato tėvų reikalavimų teisėtumą ir sudarė galimybes (sprendžiant finansavimo ir patalpų klausimus) kurti naujo tipo įstaigas pačiais įvairiausiais pavadinimais (ugdymo, darbo centrus, darželius, mokyklas). Bet visų jų bendras vardiklis – integracija, nes neįgalieji žmonės akivaizdžiai pradėjo grįžti į visuomenę ir bendruomenę. Integracija ir yra grįžimas prie tikrųjų dalykų, įveikiant dirbtines kliūtis (Pūras, 1997). Integracijos idėjos plėtros ir jos praktinio įgyvendinimo pavyzdys gali būti 1991 metais įkurtas Vaiko raidos centras, kurio filosofijoje ir misijoje integracijos reiškinys apibrėžiamas daug plačiau nei vien tik neįgalių vaikų integracija (žr. 1 lentelė).

1 lentelė

VAIKŲ RAIDOS CENTRO FILOSOFIJA

Integracija = dirbtinių kliūčių įveikimas

Įvairias problemas (protinis atsilikimas, autizmas, cerebrinis paralyžius, emocijų ir elgesio sutrikimai) turinčių vaikų **integracija** klinikoje

Specialistų ir neprofesionalų (tėvų, savanorių) kompetencijos **integracija**

Profesinių grupių (gydytojai, psichologai, mokytojai, logopedai, socialiniai darbuotojai ir kt.) veiklos **integracija**

Vyriausybės, savivaldybių ir NVO veiklos **integracija**

Praktikos, mokslo ir mokymo **integracija**

Įvairių požiūrių į specialiųjų poreikių vaikų ugdymą/gydymą **integracija**

Kompleksinėmis moderniosios visuomenės sąlygomis daugiabriaunė negalės samprata reikalauja tarpdisciplininio požiūrio. Šiame kontekste negalė tampa psichologijos dėmesio objektu. Psichologijos (asmenybės) ir sociologijos (santykių visuomenėje) aspektu, atsižvelgiant į istorinį ir kultūrinį kontekstą, nagrinėjamos sąlygos, su kuriomis susiduria žmonės, turintys įvairių proto, fizinių ar psichikos negalių. Psychosocialiniu požiūriu negalė vertinama kaip sąveika tarp asmens ir jo aplinkos (šėimos, ugdymo institucijų, socialinių sąlygų). Dar daugiau – negalė vertinama kaip visuomenės sukurtas ir nuolat stiprinamas socialinis vaidmuo. Psychosocialinis požiūris keičia ir išplečia nusistovėjusius metodologinius stereotipus apie negalę. Šiame kontekste ryškėjant negalės sampratos įvairovė leidžia formuluoti prielaidą, kad negalė gali būti nagrinėjama iš esmės, t.y. kaip atskiro dėmesio vertas fenomenas (Ruškus, 2002).

Neįgaliųjų socialinės integracijos paradigmu kaita Lietuvoje

Lietuvoje atkūrus Nepriklausomybę, visuomenėje ir tarp specialistų ėmė plisti modernios socialinės integracijos, normalizacijos idėjos. Anksčiau neįgaliųjų socialinės dezadaptacijos priežastimi buvo laikomas vienoks ar kitoks individo sutrikimas, o socialinės integracijos prielaida buvo korekcinis gydymas ar ugdymas. Naujoji ideologija teigia, kad pagrindinė diskriminacijos priežastis – tai neigiamas visuomenės narių požiūris ir elgesys, o socialinę integraciją lemia socialinės aplinkos gebėjimas toleruoti neįgaliuosius (Pūras, 1997).

Vertinant neįgaliųjų žmonių integracijos į visuomenę pastarųjų metų svarbūs šie pokyčiai Lietuvoje :

- 1) dėl aktyvios demokratinių vakarų šalių modernių integracijos ideologijų įtakos, didėja dėmesys neįgaliųjų žmonių problemoms, visuomenės tolerancija;
- 2) vykstant vertybiniais pokyčiams, išryškėjo diskriminacinio požiūrio bei elgesio apraiškos tiek visuomenėje, tiek tarp specialistų ir politikų.

Tarpe medicininių, pedagoginių, technologinių negalės problemos vertinimo aspektų svarbiausiu tampa - socialinis-politinis veiksnys. Prioritetiniais tampa asmens vertės, teisės ir lygybės klausimai.

Negalė - ne tik žmogaus fizinių, intelekto ar psichikos pokyčių, bet ir stereotipų, socialinių vaizdinių bei socialinės sąveikos rezultatas. Todėl negalė tampa psichosociologijos dėmesio objektu, t.y. psichologijos (asmenybės) ir sociologijos (santykių visuomenėje) aspektais. Atsižvelgiant į istorinį ir kultūrinį kontekstą, nagrinėjamos sąlygos, kuriose atsiranda žmonės, turintys negalę. Psichosocialiniu požiūriu negalė vertinama kaip sąveika tarp asmens ir jo aplinkos (šeimos, ugdymo institucijų, socialinių sąlygų). Pagrindinis neįgalųjų integracijos veiksnys yra visuomenės požiūris į juos bei integraciją lemiančių socialinių struktūrų kokybės ir kiekybės santykis (Pūras, 1997).

Gyvenimo kokybė – esminis socialinės integracijos vertinimo kriterijus, galimybė asmeniui su negale bręsti kaip socialiai aktyviai asmenybei tokiose srityse:

- 1) komunikacija (bendravimas, informacija);
- 2) savarankiškumas;
- 3) tapatumas;
- 4) laisvė.

Neįgalųjų (kaip ir visų kitų visuomenės narių) gyvenimo kokybę lemia tokie veiksniai (Pūras, 1997):

- Sveikata: fizinės ir psichinės sveikatos būklė.
- Individo materialinė padėtis.
- Gyvenimo sąlygos, jų pritaikymas pagal asmens poreikius.
- Šeima: šeimos įtaka individui.
- Socialiniai santykiai instituciniame lygyje: tarpusavio santykiai ir emocinis klimatas, socialinė pagalba.
- Poilsis, kūryba; laisvalaikio kokybė.
- Dalyvavimas bendruomenės veikloje, užimtumas arba darbinė/profesinė veikla.
- Religija: laisvas praktikavimo pasirinkimas.
- Savęs vertinimas, individo būseną, požiūris į gyvenimą (pasitenkinimas savo būtimi).
- Individualių poreikių patenkinimas ir vertinimas.

Vadovaujantis demokratijos, humanizmo ir teisingumo principais, 1991 metais priimtas **Lietuvos Respublikos Invalidų socialinės integracijos įstatymas** (1998 m. priimti pakeitimai ir papildymai), 1993 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos patvirtintos Lygių galimybių neįgaliesiems žmonėms teikimo bendrosios taisyklės, Vaiko Teisių konvencija – svarbiausi šalies ir tarptautiniai aktai, ginantys šių žmonių teises. Invalidų socialinės integracijos įstatymas apibrėžia užimtumo, sveikatos apsaugos, socialinių paslaugų kokybės ir kontrolės teisinės garantijas.

Neįgaliųjų darbo vietų ir profesijų reikalavimus nustato Sveikatos apsaugos bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Darbo biržos teikimu, savivaldybės kasmet nustato darbdaviams I ir II grupių invalidų įdarbinimo arba papildomų darbo vietų skaičiaus steigimo kvotas, kurios turi sudaryti ne mažiau kaip 2 proc. bendrojo darbuotojų skaičiaus. Šių darbo vietų steigimo išlaidas kompensuoja Užimtumo fondas.

Bedarbių rėmimo įstatyme nurodytos neįgaliųjų užimtumo (organizuojamas darbo rinkos profesinis mokymas, mokamos bedarbio pašalpos) ar jų organizacijoms teikiamos lengvatos (atleidžiami nuo kilnojamo turto mokesčių, teikiamos tikslinės dotacijos). Tačiau šios normos nėra pakankamai efektyvios: esant sudėtingai ekonominei situacijai, mažėjant darbo jėgos paklausai, neįgaliųjų užimtumas bei integracija į darbo rinką tampa vis didesne problema. Neįgaliųjų asmenų teisę į užimtumą dalinai užtikrina dienos užimtumo centrai, kurių Lietuvoje yra daugiau nei 40. Jose teikiamos ne tik socialinės, bet ir profesinių įgūdžių bei specialybės mokymo paslaugos.

2000 m. patvirtinta Ilgalaikio ir pastovaus darbingumo (invalidumo) nustatymo tvarka, kuri susijusi ne tik su sveikatos apsauga, bet ir su pensijų, pašalpų, lengvatų, socialinių paslaugų ir reabilitacijos sistemomis. Tačiau, siekiant tobulinti invalidumo nustatymo tvarką, 2001 LR vyriausybė patvirtino Invalidumo nustatymo ir socialinės apsaugos priemonių neįgaliesiems reformos koncepciją, kuria siekiama veiksmingiau taikyti neįgaliesiems socialinės apsaugos priemones, savarankiškumą ir integruoti juos į visuomenę. Atsisakoma vien tik medicininio kriterijaus ir papildomai vertinama asmens negalia bei specialieji poreikiai jai kompensuoti. Tokiu būdu pasikeistų ir pati negalios bei neįgalaus asmens samprata.

1995 m. priimtas Psichikos sveikatos priežiūros įstatymas, kurio tikslas – nustatyti psichikos negalią (kuriai dažnai priskiriamas ir sutrikęs intelektas) asmenų teises, psichikos sveikatos priežiūros tvarką ir kontrolę. Pirminę ambulatorinę ir stacionarinę psichikos sveikatos priežiūrą atlieka psichikos sveikatos centrai, kurie teikia ne tik medicininę - ūmių psichikos sutrikimų atvejais siunčia į psichiatrijos įstaigos stacionarą, bet ir socialinę, psichologinę, psichoterapinę ar neatidėliotiną narkologinę pagalbą. Taip pat dalyvauja jų reabilitacijoje, teikia psichologinę pagalbą šeimoms.

Socialinių paslaugų įstatymas nustato jų teikimą invalidumo atveju ar dėl ligos laikinai netekus darbingumo. *Bendrosios SP* – tai informavimas, konsultavimas, pagalba bei slauga namuose ir globos pinigai. *Specialiosios paslaugos*, esant būtinybei, teikiamos stacionariose globos ir slaugos, reabilitacijos, dienos globos, laikino gyvenimo ir kt. socialinės globos įstaigose. Plėtojant SP, išsiaiškinami asmenų specialieji poreikiai, nustatomi konkrečių SP rūšių prioritetai, siekiama, kad paslaugos būtų teikiamos gyvenamojoje vietoje.

Priklausomai nuo negalės sudėtingumo, neįgaliesiems žmonėms numatoma valstybinė socialinio draudimo pensija, šalpos (socialinė) pensija, lengvatos, kompensacijos ir pašalpos. Jų dydį reglamentuoja Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas (1994 m.). Nedirbantiems

neįgaliems asmenims mokamos šalpos, kurių dydį reglamentuoja Šalpos (socialinių) pensijų įstatymas (1994 m.). Šias išmokas gauna tėvai (ar globėjai), auginantys neįgalų vaiką nuo vaikystės; visiškos negalios atveju, iš valstybės biudžeto papildomai mokama bazinės pensijos dydžio pašalpa.

Vadovaujantis 2000 m. transporto lengvatų įstatymu, asmenims su fizine negalia mokama transporto išlaidų kompensacija. (Įstatymų, skirtų žmonėms su negalia, vadovas. (1998)).

1.2. Integruoto ugdymo prielaidos

Įvairiose šalyse specialiųjų poreikių vaikai ugdomi:

- a) Individualiai integruojant įprastoje bendrojo lavinimo mokyklos klasėje,
- b) Integruojant specialiąją klasę bendrojo lavinimo mokykloje,
- c) Specialiojoje mokykloje.

Pirmuoju atveju kalbama apie visišką, antruoju – apie dalinę integraciją.

Pedagoginė (mokyklinė) integracija suprantama kaip procesas, kuriuo siekiama ne tik sudaryti galimybę mokytis bendrojo lavinimo mokykloje kuo daugiau vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, bet ir priartinti jų mokymą prie bendrojo lavinimo mokyklos turinio ir įtraukti juos į visą mokyklos popamokinį (u-klasinį) gyvenimą, garantuoti jiems specialią pedagoginę, socialinę, psichologinę, medicininę paramą (Ambrukaitis, J. 2005).

Išsivysčiusiose kraštuose šitaip daroma jau seniai. Pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose apie 12% mokyklinio amžiaus vaikų priskiriama specialiųjų poreikių vaikų grupei, iš jų 70-80% turi nežymių sutrikimų. Šie vaikai gali mokytis bendrojoje, įprastoje klasėje, ypač tie, kurie turi nedidelių fizinių negalių ir neryškių kalbos sutrikimų. Bendrojoje klasėje mokomi, t.y. visiškai integruojami nežymaus protinio atsilikimo vaikai, ypač tie, kurie lankė ikimokyklinę įstaigą, kartais mokomi ir įprastoje klasėje. Integracijos tikslų siekiama organizuojant bendrus žaidimus ir pan. Svarbiausia, pedagogų nuomone, kad vaikai gyvena ne internate, o pas tėvus (Ambrukaitis, J. 2005).

Ilgą ir turiningą vaikų, turinčių vystymosi trūkumų, ugdymo istoriją turi Prancūzija. Šalyje vyrauja patikima specialiųjų poreikių vaikų apskaita, gerai sutvarkyta specialistų rengimo ir

kvalifikacijos kėlimo sistema, turtinga mokyklų materialinė bazė, humaniškas požiūris į vystymosi sutrikimų turintį vaiką. Prancūzijoje, kaip ir kitose šalyse, labiausiai skatinama ir vertinama integracija, kai specialiųjų poreikių vaikas priimamas tiesiai į bendrojo lavinimo tipo klasę, bet pradinėse mokyklose steigiamos ir specialiosios klasės vaikams, turintiems fizinių, sensorinių ar protinio vystymosi trūkumų. Šių klasių tikslas – sudaryti sąlygas specialiųjų poreikių vaikui visiškai ar iš dalies mokytis pagal bendrojo lavinimo mokyklos programas. Specialiojoje klasėje gali mokytis bet kuris vaikas, pajėgiantis suvokti ir vykdyti mokinio elgesio taisykles, turintis nors minimalių gebėjimų bendrauti (Ambrukaitis, J. 2005).

Didžiojoje Britanijoje jau prieš šimtą metų buvo nutarta, kad sutrikusio vystymosi vaikai turi teisę mokytis bendrojo lavinimo mokykloje, tačiau tikra revoliucija ten prasidėjo apie 1970 metus, atsiradus naujam terminui *specialieji švietimo poreikiai* (Ambrukaitis, J. 2005).

Mūsų šalyje vaikų, turinčių vystymosi sutrikimų, reali integracija į bendrojo ugdymo ikimokyklinės įstaigas ir bendrojo lavinimo tipo mokyklas prasidėjo neseniai – priėmus Lietuvos Respublikos švietimo įsakymą (1991) ir parengus Lietuvos švietimo koncepciją (1992), nors pagrindinės specialiojo švietimo reformos idėjos iškeltos rengiant ikimokyklinio amžiaus vaikų su vystymosi sutrikimais ugdymo koncepciją ir Lietuvos specialiųjų (vaikų su vystymosi sutrikimais) mokyklų koncepciją (Tautinė mokykla, I. Mokyklų tipų koncepcijų projektai, 1989). Specialiojo švietimo reforma tada buvo suvokiama kaip ikimokyklinio amžiaus sutrikusio vystymosi vaikų ugdymo įstaigų tobulinimas, tačiau darbo grupės, rengusios koncepcijos projektus, greitai įsitikino, jog tiek specialioji pedagogika, „kaip bendrosios pedagogikos mokslo šaka, tiek specialiosios mokymo bei auklėjimo įstaigos, kaip bendrojo lavinimo mokyklos sudėtinė grandis, iš dalies pasižymi tais pačiais trūkumais, kaip ir visa švietimo sistema: per dideliu centrizmu, turinio internacionalizavimu, dehumanizavimu, konformizmu, tvirtų dorovinių pagrindų nebuvimu“ (Tautinė mokykla, I. Mokyklų tipų koncepcijų projektai, 1989). Vadinasi, jau pačioje reformos pradžioje buvo aišku, jog specialiojo švietimo reforma turi vykti kartu su visa Lietuvos švietimo reforma. Minėtuose specialiosios švietimo reformos koncepcijų projektuose suformuluotos ir pagrindinės specialiųjų

poreikių vaikų integruoto ugdymo idėjos, kurios netrukus įgijo prioritetinį pobūdį, o priėmus Švietimo įsakymą – ir teisinį pagrindą. Spertus mokinių skaičiaus mažėjimas specialiosiose mokyklose (nuo 8933 1990 m. iki 5837 1993 m.) rodo, jog integruoto ir decentralizuoto ugdymo principai pripažįstami ir *de jure*, ir *de facto*. Tačiau šie specialiojo švietimo sistemos pokyčiai labiau atspindi išorinius reformos procesus. Gilieji, vidiniai reformos procesai, keičiantys požiūrius, nuostatas, ugdymo tikslus ir turinį, gal nėra tokie pastebimi, tačiau jie vyksta teikdami optimizmo ir vilčių: rengiamos adaptuotos ugdymo programos, leidžiami nauji specialiųjų mokyklų vadovėliai, atitinkantys švietimo reformos nuostatas. Specialiosiose mokyklose kaupiama patirtis, kaip ugdyti vaikus, turinčius vidutinį ir žymų intelekto sutrikimą. Iš esmės pertvarkytas specialiųjų pedagogų rengimo turinys. Tolesnė specialiojo švietimo reformos raida sietina su problemų sprendimu (Ambrukaitis, J. 2005).

1.3. Neigalių turinčių asmenų integravimo į visuomenę naudojant šokių galimybes

Neigaliųjų integracija yra siejama su darbinio užimtumu, mokslo ir kultūrinės veiklos prieinamumu, sąlygų užsiimti įprastine veikla kartu su įgaliaisiais sudarymu.

Žmonės nenori būti nepriimti, atskirti ar būti vieniši; kiekvienas nori jaustis grupės (visuomenės) nariu. Neįgalūs vaikai mokykloje dažnai jaučiasi atskirti arba izoliuoti. Žodžiai „įtraukimas“, „visa apimantis“ (ang. inclusion) leidžia galvoti apie erdvę, kurioje visi yra pripažinti ir jaučiasi bendruomenės nariais, kur kiekvieno individualumas ir unikalumas yra priimtinas ir gerbtinas. Lietuvoje mes tai vadiname integracija (Navardauskienė L., Rėklaitienė D., 2008).

Lietuvoje yra įgyvendinama Neigaliųjų socialinės integracijos programa, kurioje didelis dėmesys yra skiriamas visapusiškam neįgalųjų asmenų lavinimui. Neigaliųjų integracijai palankioje aplinkoje visi gauna jų amžiaus grupei numatytą vienodos kokybės išsilavinimą. Atsižvelgiama į kiekvieno gebėjimo mokytis lygmenį, skatinama ugdymo aplinkas pritaikyti specialioms poreikiams. Kai neįgalusis mokinys suvokia, kad tikima jo sugebėjimu išmokti, jis tampa visaverčiu visuomenės nariu, pasitikinčiu savimi, turinčiu aukštą savigarbos lygį.

Neigaliųjų šokio menas Vakarų Europoje ir JAV atsirado jau prieš kelis dešimtmečius, o Lietuvoje jis žengia pirmuosius žingsnius. Meno raida priklauso nuo aplinkos, kuri skatina šokio atlikimo tobulinimą. Tačiau kai atlikimo technikos vaidmuo pervertinamas, menas atskiriamas nuo kūrybos proceso. Juo daugiau skiriama pastangų ir laiko mokant šokio technikos, tuo labiau didėja

mokytojų susirūpinimas, kaip choreografijos (kūrybos) talentas turėtų būti vystomas, kitaip sakant, kokių dalykų ir šokio technikų turėtų būti mokoma siekiant skatinti kūrybą ir laisvą mąstymą. Kai kartu šoka įgalieji ir neįgalieji, ši dilema ypač išryškėja: kaip paskirstyti grupėmis, įvertinant ir galvojant apie kiekvieno skirtingas kūno ir judėjimo galimybes, paaiškinti ir atpažinti, su kokiais problemomis galime susidurti, ir rasti būdus joms spręsti (Navardauskienė L., Rėklaitienė D., 2008). Todėl galima išskirti šias neįgaliųjų ir įgaliųjų integruotų grupių šokio mokymo sritys:

- Laikysenos ir fizinių gebėjimų lavinimas naudojant šokio techniką;
- Gebėjimo prisitaikyti ir interpretuoti siūlomą šokio medžiagą lavinimas;
- Individualaus atlikėjo meistriškumo lavinimas;
- Bendradarbiavimo įgūdžių formavimas;
- Komunikacijos/mokymo įgūdžių formavimas;
- Šokio kūrybos (choreografijos) įgūdžių lavinimas;
- Improvizacijos įgūdžių lavinimas;
- Supažindinimas su šokio terminologija;
- Supažindinimas su šokio istorija;
- Supažindinimas su kūno sąvoka, jos interpretavimu mene ir kultūroje;
- Estetikos suvokimo lavinimas;
- Supažindinimas su neįgaliųjų menu;
- Supažindinimas su kūno filosofija: kūnas literatūroje ir istorijoje;
- Supažindinimas su integruotais menais: multimedija ir šokiu, šokio filmais, instaliacijomis ir kt.

Galbūt integruota mokymosi aplinka nėra pati geriausia neįgaliesiems, bet ji paruošia neįgaliuosius gyvenimui šiuolaikinėje visuomenėje. Integruota praktika (pratybos, kuriose dalyvauja įgalieji ir neįgalieji) neapsiriboja pamokomis šokio studijose, ji prasideda nuo įėjimo į pastatą su specialiomis rampomis, inventoriumi ir bibliotekomis, pritaikytoms neįgaliesiems (Navardauskienė L., Rėklaitienė D., 2008). Neįgaliųjų šokių integracijos pavyzdžiai pateikiami priede.

Mokytojas turi pažinti savo mokinius, jų mokymosi stilių ir gebėjimus, kad galėtų apsispręsti dėl pamokos turinio ir užduočių, kurios atitiktų jų galimybes ir skatintų tobulėti (Navardauskienė L., Rėklaitienė D., 2008).

Judesių mokymasis skiriasi nuo kitų akademinų dalykų mokymosi. Žinodamas, kaip mokiniai išmoksta judesius, mokytojas gali sudaryti atitinkamus pratimus, kombinacijas ir kitus šokio pamokos komponentus, kurie atitiks mokinių poreikius ir tikslus šokio pamokoje (Navardauskienė L., Rėklaitienė D., 2008).

Judėjimo (motorikos) ugdymas yra žmogaus nervinio-raumeninio mechanizmo lavinimas, o tuo metu įvaldomi ir tobulinami įgūdžiai. Susidaręs motorinis įgūdis išlieka visą gyvenimą (kitaip jis vadinamas kinestetiniu pojūčiu) (Navardauskienė L., Rėklaitienė D., 2008).

Šokio išmokstama naudojantis trimis pojūčiais: regėjimo, klausimo ir kinestetiniu. Kiekvienas mokinys pasikliauja kuriuo nors vienu pagrindiniu pojūčiu, o kiti yra naudojami kaip pagalbiniai įvairiu laiku ir įvairiu lygiu.

Mokydamiesi šokėjai dažniausiai naudojami kinestetiniu pojūčiu. Jie mokosi atlikdami ir kartodami judesius ir lavindami kinestetinį gebėjimą juos atsiminti, „šokio žodyną“, individualius šokius ir šokio repertuarą. Kinestetinė atmintis šokėjui yra labai svarbi. Ji sufleruoja, kaip įsidėmėti ir atkurti judesius, jų junginius ir figūras, susieti juos su muzikiniais signalais, kvėpavimo frazėmis, partnerio atliekamais judesiais, šokio stilistika, visu šokio kūriniumi (Navardauskienė L., Rėklaitienė D., 2008).

Šokėjai daug mokosi iš vizualinių vaizdų. Jie stebi mokytoją ir kartoja jo judesius. Gali būti stebimas kūrinio vaizdo įrašas ir bandoma imituoti jame atliekamus judesius, fiksuojant jų stilistiką, niuansus arba tam tikrą išraiškos simboliką. Šokėjai ne tik stebi, bet ir vizualiai „transliuoja“ judesių interpretacijas. Stebėdami kitų šokėjų judesius, gali juos prisitaikyti sau. Galima paimti kažką, kas visiškai nesusiję su šokiu, ir perteikti tai judesio interpretacija. Už tikslų judesio interpretacijos atlikimą (techniką ir choreografijos stilistiką) yra atsakingas mokytojas. Šokėjai atsimena šoki naudodamiesi vizualiniu ir klausymosi pojūčiais (Navardauskienė L., Rėklaitienė D., 2008).

Šokėjai dažniausiai naudojami klausymosi pojūčiais, kad atsimintų muziką ir ją atitinkančius judesius. Jie turi tikslų ir aiškų muzikos teorijos bei stiliaus supratimą ir suvokimą. Dažniausiai muzika ir judesys šokėjui tampa visuma, judesio impulsu arba pagrindu. Tie, kurie mokosi daugiausiai naudodamiesi klausos pojūčiu, yra puikūs klausytojai. Jie sugeba taip sujungti muziką ir judesius, kad visas kūrinys tampa muzikalesnis (Navardauskienė L., Rėklaitienė D., 2008).

Šokio mokymo procesuose mokytojas sako žingsnių arba judesių pavadinimus juos atlikdamas pirmiausia be muzikos, o po to grojant muzikai. Pradedantieji mokiniai stebi mokytojo atliekamus judesius klausydamiesi paaiškinimo, kaip jie turi būti atliekami ir kokie jų pavadinimai, tada patys bando juos atlikti. Šis mokymo ir mokymosi procesas gali būti per daug sudėtingas kai kuriems mokiniams. Tokiu atveju patariama pirma judesį paaiškinti, o po to atlikti. Taip informacija vienu metu pateikiama tik iš vienos pojūčių srities (Navardauskienė L., Rėklaitienė D., 2008).

Kai kuriems mokiniams lengviau atsiminti judesius juos kartojant, kitiems – stebėti judesius, po to kartoti juos kartu su mokytoju. Mokiniams būtinas žodinis paaiškinimas arba judesių siejimas su muzika. Mokydamas šokio mokytojas naudojami visais trimis pojūčiais ir kombinuoja juos sudarydamas pratimus, judesių kombinacijas ir formuodamas mokinių šokio gebėjimus. Mokytojas

analizuoja motorinių gebėjimų lygį ir derina jį su kiekvieno mokinio mokymosi stiliumi (Navardauskienė L., Rėklaitienė D., 2008).

1.4. Protinio atsilikimo, fizinių ir judėjimo sutrikimų apibūdinimas

1.4.1. Protiškai atsilikusių asmenų fiziniai ir judėjimo sutrikimai

Protinis atsilikimas sudaro gausiausią intelekto sutrikimų grupę. Tai sutrikimas, kuris pasireiškia vaiko pažintinės veiklos (ypač mąstymo vyksmo) pažeidimu, valios, emocijos nebuvimu, dažna fizine negalia. Būdingas žemesnis nei vidutinis intelekto lygis ir apriboti socialiniai, kasdieninės veiklos ir bendravimo įgūdžiai. Turintys protinį atsilikimą netinkamai reaguoja į socialines ir emocines situacijas. Jie gali turėti sunkumų apdorodami informaciją arba mokydamiesi išankstinės patirties, nesuvokti, ko iš jų tikimasi. Jų jėgos, ištvermės, judėjimo, pusiausvyros ir reakcijos savybės gali būti žemesnio už vidutinį lygį. Tačiau dėl sumažėjusio raumenų tonuso (gebėjimo susitraukti) arba per didelio sąnarių paslankumo jų kūnas gali būti daug lankstesnis nei normalus (Navardauskienė L., Rėklaitienė D., 2008).

1983 metais protinis atsilikimas apibrėžtas kaip *reikšmingas pagrindinių intelekto funkcijų sumažėjimas, susijęs su adaptacinio elgesio nebuvimu (arba nepakankamu jo buvimu), kuris aiškiai pasireiškia raidos laikotarpiu* (Grossman, 1983).

Pagal tarptautinę ligų kvalifikaciją (1992) **protinis atsilikimas** apibrėžiamas taip: *sustabdyta ar dalinė protinė raida, apibūdinama sutrikusiais įvairiais gebėjimais, t.y. pažintiniais, kalbiniais, motoriniais ir socialiniais, rodančiais bendrą intelekto lygį tam tikru raidos laikotarpiu. Atsilikimas gali pasireikšti kartu su bet kokia kita protine ar fizine būseną arba be jos* (TLK-10, 1992).

Jungtinių Valstijų protinio atsilikimo asociacija (American Association on Mental Retardation) 1992 m. gegužės mėnesį priėmė tokį protinio atsilikimo apibrėžimą:

Protinis atsilikimas rodo reikšmingą atitinkamų asmeninių gebėjimų ribotumą. Tai apibrėžiama kaip reikšmingai sumažėjęs intelekto funkcionavimas, neatsiejamas nuo dviejų ar daugiau negebėjimų atitinkamose taikomųjų įgūdžių srityse: bendravimo, apsitarnavimo, gyvenimo namuose, socialinių visuomeniniame gyvenime, savivertės, sveikatos ir saugumo, mokymosi, laisvalaikio ir darbo. Protinis atsilikimas nustatomas iki sulaukiant 18 metų.

Protinis atsilikimas yra skirstomas taip:

1. Nežymus protinis atsilikimas (IQ ribos nuo 50 iki 69).
2. Vidutinis protinis atsilikimas (IQ ribos nuo 35 iki 49).
3. Žymus protinis atsilikimas (IQ ribos nuo 20 iki 34).

4. Labai žymus protinis atsilikimas (IQ žemiau 20) (Sherrill, 1998).

Daugelis protinio atsilikimo atvejų priklauso nuo sudėtingų priežasčių, apimančių tiek biologinius, tiek aplinkos veiksnius (Luckasson et al., 1992). Maždaug 30-40% protinio atsilikimo atvejų nėra nustatytos aiškios atsiradimo priežastys. JAV psichiatrų asociacijos (1994) duomenimis, likusių protinio atsilikimo atvejų (60-70%) priežastys yra šios:

- paveldimumas, įskaitant normalius ir pakitusius genetinius mechanizmus - 5%; (Jei vienas iš sutuoktinių protiškai atsilikęs, tai tikimybė susilaukti protiškai atsilikusių palikuonių yra maždaug 35%; jei protiškai atsilikę abu sutuoktiniai, tai ši tikimybė padidėja nuo 45 iki 90% (Sherrill, 1998).
- chromosomų sutrikimai – Dauno sindromas, fetalalkoholinis sindromas, Turnerio sindromas, Apert sindromas ir kt. - 30%;
- nėštumo ir prenatalinės problemos - 10%;
- infekcijos po gimdymo, traumos ir toksinai - 5%;
- ponatalinė aplinkos deprivacija ir kiti protiniai sutrikimai tokie kaip autizmas – 15-20%.

Protiškai atsilikę vaikai skiriasi nuo įgaliųjų bendraamžių savo fiziniais ir motoriniais ypatumais. Nors daugelio šių vaikų judesių raida atsilieka, tai, atrodo, daugiau susiję su pažinimo veiksniais, dėmesio sukaupimu ir supratimu, negu kad su fiziologiniais ar judesių trūkumais (Auxter et al., 1993).

Kuo sunkesnis protinis atsilikimas, tuo mažiau motorinės raidos pagrindinių etapų pasiekama. Protiškai atsilikę vaikai dažnai vaikšto ir kalba lėčiau, yra imlesni įvairioms infekcijoms. Lyginamosios studijos parodė, kad protiškai atsilikusių vaikų jėgos, išvermės, judrumo, pusiausvyros, bėgimo greičio, lankstumo ir reakcijos laiko matavimo rezultatai yra prastesni negu jų įgaliųjų bendraamžių (Yabe et al., 1985). Protiškai atsilikusių asmenų nevikrumas ir menka pusiausvyra gali turėti įtakos jų gebėjimams puikiai atlikti įvairias judesių užduotis. Daugelyje literatūros šaltinių rašoma, kad menkas suvokimas ir pažinimo įgūdžiai kliudo mokytis judėjimo įgūdžių (Surburg, 1986).

Palyginti su sveikaisiais, protiškai atsilikusieji mažiau geba spontaniškai numatyti pasikeitusias sąlygas atlikti judesių užduotį (Auxter et al., 1993).

Pagrindiniai judesių užduoties atlikimo aspektai yra dėmesio sukaupimas, kada yra nurodoma, kaip užduotį atlikti, ir gebėjimas prisiminti bei atsakyti į duotą nuorodą judesio imitacija (Surburg, 1985). Dauno sindromo paveiktieji turi polinkį atlikti kompleksinės užduoties komponentus, tačiau, atlikdami juos, komponentus išskaido savarankiškai. Vadinasi, šiems individams yra lengviau mokytis atlikti motorinę užduotį atskirai išskaidant jos komponentus. Protiškai atsilikę asmenys

galėtų pagerinti judesio atlikimo tikslumą, jeigu jiems būtų padedama suprasti ir įsiminti pagrindinę informaciją, susijusią su judesiu (Kelly & Rimmer, 1987).

Daugelio protiškai atsilikusių vaikų raumenų tonusas yra sumažėjęs ir jie linkę nutukti. Tyrimai parodė, kad daugiau kaip 20% protiškai atsilikusių jaunuolių, kurių amžius svyruoja nuo 5 iki 15 metų, turi polinkį nutukti (Fox et al., 1985). Tačiau kada šie individai tampa vyresni ir gyvena įvairiose institucijose, jų polinkio nutukti rodikliai padidėja: vyrų – iki 45%, moterų – iki 50% (Kelly & Rimmer, 1986). Daugelio protiškai atsilikusių asmenų gali pakisti laikysena, iškrypti stuburas ar rasti skoliozė. Vienas ryškiausių laikysenos (pozos) trūkumų yra atsikišęs į priekį pilvas dėl silpnų pilvo preso raumenų. Laikysenos raidos sutrikimai gali sukelti įvairių deformacijų ar kitų galūnių sutrikimų. Be to, disproporcinė kūno laikysena (poza) kelia daug problemų pusiausvyrai išlaikyti (Sherrill, 1982).

Jaunuolių, kurių protinis atsilikimas yra sunkus, fizinio pajėgumo ir motorikos testavimo rodikliai gali atsilikti nuo bendraamžių ketveriais ir daugiau metų. Įgalių vaikų fizinis pajėgumas ir motorika yra geresnė negu lengvai protiškai atsilikusiųjų, kurių šie rodikliai yra geresni negu sunkiai protiškai atsilikusių vaikų.

Protiškai atsilikusių berniukų fizinis pajėgumas ir judesiai yra geresni negu protiškai atsilikusių mergaičių ir šis skirtumas tarp lyčių didėja priklausomai nuo atsilikimo lygio (Eichstaedt et al., 1991). Gana dažnai protiškai atsilikę berniukai yra lankstesni ir jų pusiausvyra yra geresnė negu protiškai atsilikusių mergaičių. Taip pat pastebėta, kad Dauno sindromo paveiktieji yra gerokai lankstesni negu kiti protiškai atsilikę vaikai. Dauno sindromo paveiktų vaikų raumenys dažniausiai yra hipotoniški ir jiems pasireiškia sąnarių hiperomobilumas, kas suteikia jiems didesnę lankstumą, nors dėl silpnų raiščių ir raumenų yra didesnė galimybė patirti traumą (Eichstaedt et al., 1991).

Manoma, kad protiškai atsilikusiems asmenims yra labai naudinga dalyvauti įvairiose varžybose. Tačiau kai kuriems iš jų gali būti nesuprantama varžybų esmė. Sunkiai protiškai atsilikę asmenys gali nesuvokti tokių sąvokų kaip „bėgti greičiau, kiek tik įmanoma“, „šokti kuo aukščiau“, „surinkti daugiau taškų negu tavo priešininkas“. Tačiau vis dėlto daugelis protiškai atsilikusių jaunuolių gali varžytis tarpusavyje ir su įgaliaisiais bendraamžiais (Eichstaedt & Lavay, 1992).

Iš pateiktų apibendrinimų galima pastebėti, kad protiškai atsilikusių asmenų kartu su sumažėjusiu intelekto koeficientu yra atsilikusi ir judesiu, ir socialinė sritis. Taikomosios fizinės veiklos specialistui būtina žinoti tam tikrus tikrojo (chronologinio) ir protinio amžiaus skirtumus tam, kad geriau pritaikytų fizinės veiklos programas ir suprastų, ko galima tikėtis iš atitinkamo amžiaus protiškai atsilikusių vaikų ir suaudusiųjų (Rimmer, 1994).

1.4.2. Fizinį ir judėjimo sutrikimų apibūdinimas

Literatūroje pateikiamos įvairios fizinį ir judėjimo sutrikimų klasifikacijos. Dažniausiai šie sutrikimai apibūdinami kaip fiziniai, ortopediniai, rečiau kaip motorikos ar judėjimo. Lietuvoje vadovaujama Sutrikimų klasifikacija (Bagdonas, A. 1995), kurioje septintąją grupę sudaro fiziniai ir judėjimo sutrikimai. Klasifikacijoje pateikiamos tokios fizinį ir judėjimo sutrikimų grupės: bendrosios motorikos sutrikimai; smulkiosios motorikos sutrikimai; judesių koordinacijos sutrikimai; lokomocijos (judėjimo) sutrikimas, kuris gali būti nuo nežymaus iki visiško negalėjimo judėti; atrakcijos ir dispraksijos (nesugebėjimas arba iš dalies sutrikęs gebėjimas atlikti tikslius judesius, kai nėra paralyžiaus); skoliozė; kūno dalių deformacijos; kiti fiziniai ir judėjimo sutrikimai. Neretai žmogus turi ne vieną, o keletą išvardytų sutrikimų. Bendriausias literatūroje randamas pavadinimas yra fizinės sveikatos sutrikimai. Fizinis ir judėjimo sutrikimus gali lemti ortopediniai (judamojo aparato deformacijos, kaulų ir raumenų sistemos funkcijų sutrikimai), neurologiniai (CNS ir periferinės nervų sistemos) pažeidimai, lėtinės, negalę lemiančios ligos ir pan. Vaikai, turintys fizinį ar judėjimo sutrikimą, sudaro heterogenines grupes, t.y. neturi vienodos charakteristikos. Neretai kiekvieno problema yra unikali ir riboja vaiką pažinti, tyrinėti aplinką, siekti akademinį žinių, trikdo socialinę ir emocinę bei asmenybės raidą (Specialiojo ugdymo pagrindai, 2003).

Svarbu suvokti sutrikimo, funkcijos praradimo ar apribojimo bei negalės santykį. Jeigu sutrikimas nesukelia funkcijos praradimo, jis dažniausiai neriboja ir socialinės individo veiklos, socialinio vaidmens, taigi formaliai nelaikomas negale (Specialiojo ugdymo pagrindai, 2003).

Lyginant su ankstesniais metais, kai buvo nustatoma daugiau fizinio vystimosi sutrikimų, turinčių įtakos vaiko mobilumui, dabar vis daugiau vaikų turi ne tik judėjimo, bet ir koordinacijos, pažinimo procesų ir kt. problemų, kurias lemia centrinės nervų sistemos patologija. Todėl dabar ugdytojas privalo ne tik pritaikyti klasės aplinką, apšvietimą, baldus, įrangą, bet taip pat nustatyti, įvertinti ir pritaikyti ugdymo programas atsižvelgdamas į vaiko funkcionavimo lygį ir galimybes (Specialiojo ugdymo pagrindai, 2003).

Fizinį ir judėjimo sutrikimų etiologija labai įvairi. Šių sutrikimų priežastys gali būti paveldėtos, įgimtos arba įgytos persirgus centrinės ar periferinės nervų sistemos ligomis, patyrus traumas. Literatūroje (Bee, 1997 ir kt.) pateikiamos tokios fizinis ir judėjimo sutrikimus lemiančių veiksmų grupės:

- Prenatalinė chromosomų patologija (Dauno sindromas, Turnerio sindromas arba dvarfizmas – mažaučiškumas; Aperto sindromas, RETT sindromas ir kt.);
- Prenataliniai sklaidos trūkumai (lūpos ir gomurio nesuaugimas, galūnių neišsivystymas, įgimtos įvairių kūno dalių deformacijos ir pan.);

- Intrauteriniai neigiami veiksniai (infekcija, radiacija, rezus konfliktas ir kiti nepalankūs veiksniai, lemiantys fizinius ir judėjimo sutrikimus;
- Perinatalinė trauma ar infekcija (deguonies deficitas, hemoragija ir kt.);
- Postnatalinės traumos, infekcijos, pažeidimai (chroninės ligos, galūnių praradimas ir pan.).

Fiziniai ir judėjimo sutrikimai gali pasireikšti:

- Judėjimo sunkumais, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai sutrikdo motorinės funkcijos raidą (pvz., dėl CNS pažeidimų, ortopedinių sutrikimų, širdies ligų ir kt.);
- Kosmetiniais sutrikimais (egzema, veido anomalijos ir pan.), kurie pirmiausiai neigiamai veikia socializacijos procesus.

Dažniausiai nurodomos tokios fizinių ir judėjimo sutrikimų grupės (Spencer, 1988):

- *Neurologiniai sutrikimai*: vaikų cerebrinis paralyžius (VCP), stuburo išvaržos, epilepsija, kitos neurologinės disfunkcijos ir būklės;
- *Ortopediniai sutrikimai*: įgimti dėl kūno dalių deformacijų, kaulų patologijos, skoliozės ir kt. bei įgyti dėl raumenų distrofijos ir atrofijos, poliomielito, artrito, infekcinių ligų ir kt.;
- *Sutrikdyta fizinė ir judesių raida dėl kitų sveikatos sutrikimų*: įgimtų širdies trūkumų, kitų įgimtų ligų, reumato, diabeto; nefrozės, kvėpavimo sutrikimų, tuberkuliozės ir kt.

Vaikų cerebrinis paralyžius (VCP). Vaikų cerebrinis paralyžius aiškinamas taip: *cerebrinis* – smegenų, *paralyžius* – motorikos, raumenų veiklos sutrikimas. VCP yra centrinės kilmės raumenų veiklos sutrikimas, pasireiškiantis dėl galvos smegenų srities, kontroliuojančios judesius, ankstyvojo pažeidimo, t.y. iki gimimo arba pirmaisiais metais po gimimo, ir neigiamai veikiantis kūno judesių formavimąsi bei bendrąją vaiko raidą. Pažeista galvos smegenų dalis raumenims siunčia netikslias arba klaidingas instrukcijas, dėl to raumenys labai įsitempia arba suglemba. Raumenys nėra paralyžiuoti. Ankstyvas CNS pažeidimas paveikia ir kitas galvos smegenų dalis, todėl greta motorinių problemų gali išryškėti regos, klausos, kitų sensorinių sistemų bei pažinimo veiklos sutrikimai, traukuliai ir pan. Esant vaikų cerebriniam paralyžiui, dažniausiai sulėtėja sensomotorinis vystymasis, ypač regimoji motorinė koordinacija, lėčiau formuojasi tikslinga manipuliacinė veikla su daiktais, išryškėja kiti antriniai sutrikimai: kalbos ir kalbėjimo, suvokimų, emocijų ir elgesio, mokymosi sunkumai ir t.t. VCP apibūdinamas kaip kompleksinio pobūdžio sutrikimas, kai vyrauja motorinės (bendrosios, smulkiosios ir oralinės) veiklos sunkumai. Pasak M. Howison (1988), March of Dimes (1999) ir kt., vaikų cerebrinio paralyžiaus atveju motorinės veiklos sutrikimus lemia:

1. Pakitusi raumenų įtampa, kuri gali būti:
 - a) Spazminė, kai padidėjusi raumenų įtampa riboja judesius;

- b) Rigidinė, kai itin didelė raumenų įtampa blokuoja judesius;
 - c) Hipotoninė, kai sumažėjusi raumenų įtampa sutrikdo judesius;
 - d) Besikeičianti: dažniausiai raumenų įtampos pasikeitimai būna susiję su kūno padėties keitimu, emocine būkle ir pan.;
 - e) Mišri, kai vienoms kūno dalims būdingesnė per didelė, o kitoms per maža raumenų įtampa.
2. Žymūs arba nepakankami sausgysliniai refleksai.
 3. Patologiniai refleksai, t.y. užsitęsę bendrieji kūno arba vadinamieji posturaliniai bei oraliniai naujagimystės refleksai, tapę automatizmais.
 4. Nepakankamas grandinių tiesiamųjų refleksų ir reakcijų išsivystymas.
 5. Pusiausvyros ir koordinacijos reakcijų nesuvokimas.
 6. Nevalingi judesiai: hiperkinezės; chorėjos tipo hiperkinezės – greiti, neritmiški, didelės apimties judesiai, kurie žymesni kaklo, galvos, mimikos ir artikuliacijos aparato raumenų; atetozinės hiperkinezės – lėti, „kirmėliški“ persukimo judesiai, žymesni rankų, rečiau kojų pirštų bei liežuvio raumenų.

Literatūroje pateikiamos įvairios VCP klasifikacijos. Vienos jų labiau orientuotos į bendrosios motorikos sutrikimus, kitos grindžiamos pakitusia raumenų įtampa.

J. Mastiukova, atsižvelgdama į bendrosios motorikos sutrikimus, skiria tokias pagrindines VCP formas: dviguba hemiplegija; spazminė diplegija; hemiparezinė; atoninė-ataksinė; hiperkinezė.

M. Howison (1988) pateikia VCP klasifikacija grindžiama pakitusia raumenų įtampa. Nurodomos tokios VCP formos: spazminė, atetozinė; ataksinė; mišri.

Išsamiau apibūdinsime VCP formas, grindžiamas pakitusia raumenų įtampa.

Spazminė VCP forma

Spazminė cerebrinio paralyžiaus forma yra viena dažniausiai pasitaikančių daugelyje šalių ir sudaro apie 70-80 % iš visų VCP atvejų (March of Dimes, 1999). Spazmiškumas reiškia įtemptus ar nejudrius raumenis. Esant spazminei VCP formai, raumenų įtampa būna labai padidėjusi. Dėl per didelio raumenų įsitempimo judesiai esti lėti, ribotos apimties. Raumenų įtampa dar labiau padidėja vaikui susijaudinus, stengiantis atlikti tikslingus judesius arba kai vaiką jaudiname per greitai. Dėl nuolatinio raumenų įsitempimo gali susidaryti kontraktūros (raumenų, sausgyslių, raiščių sutrumpėjimai) bei kaulų, sąnarių deformacijos. Nuo to, kuri kūno dalis pažeista, spazminė VCP forma gali pasireikšti:

Hemiplegija – pažeista viena kūno pusė: ranka, koja, liemuo. Viršutinės liemens dalies ir rankos funkcija dažniausiai būna sutrikusi labiau. Ši forma būdinga 20-25 % vaikų iš cerebrinio paralyžiaus atvejų. 50-60 % šių vaikų pasižymi kalbos ir intelekto sutrikimu (Specialiojo ugdymo pagrindai, 2003).

Dviguba hemiplegija (paraplegija) – pažeistos abi kūno pusės, bet viena pažeista labiau (Specialiojo ugdymo pagrindai, 2003).

Tetraplegija (kvadriplegija) – pažeistas visas kūnas: liemuo, galūnės, veidas; būdinga nepakankama galvos judesių kontrolė (Specialiojo ugdymo pagrindai, 2003).

Diplegija – kojos pažeistos labiau nei rankos. Rankos gali būti pažeistos nežymiai, būti nepakankamai vikrios. 50-60 % šių vaikų turi kalbos ir intelekto sutrikimų (Specialiojo ugdymo pagrindai, 2003).

Atetozinė VCP forma

Ši forma būdinga 10-20 % visų VCP atvejų (March of Dimes, 1999). Atetozė reiškia menkai kontroliuojamus arba nevalingus judesius. Atetozinei VCP formai būdingi trūkčiojimai, lėti kojų, rankų, plaštakų, žandikaulio nevalingi judesiai. Nevalingų judesių padaugėja vaikui susijaudinus arba labai stengiantis kuo tiksliau atlikti judesį. Netaisyklingos kūno padėtys priklauso nuo besikeičiančios raumenų įtamos, kuri gali būti nuo žybaus hipertonuso iki visiško suglebimo. Dažniausiai atetozinė VCP forma pasireiškia kvadraplegikams, būna hemiplegijų. Retai pasitaiko tikroji atetozė. Dažniausi ji derinasi su spazmiškumu, toniniais spazmais arba chorėjos tipo nevalingais judesiais. Būdingas nepakankamas kūno dinaminis stabilumas, pusiausvyros sutrikimas. Ypatingo polinkio deformacijoms atsirasti nėra. Vaikų, pasižyminčių atetozinė cerebrinio paralyžiaus forma, intelektas dažniausiai būna normalus, tačiau apie 90 % jų turi žymų kalbos ir kalbėjimo sutrikimų, 10-15 % - pažeista klausa (Specialiojo ugdymo pagrindai, 2003).

Ataksinė VCP forma

Ataksinė forma sudaro 5-10 % visų VCP atvejų (March of Dimes, 1999). Ataksija reiškia nestabilus, nedidelės apimties nevalingus judesius. Tokie nevalingi judesiai dažniausiai atsiranda, kai vaikas siekia įgyti pusiausvyrą, bando eiti ar atlikti veiksmus rankomis. Ataksinė VCP forma pasižymi nuolat besikeičiančia raumenų įtampa, žymiu judesių koordinacijos ir pusiausvyros sutrikimu, dažniausiai pasitaiko tetraplegija, t. y. esti pažeistas visas kūnas. Šiai cerebrinio paralyžiaus formai būdingi intelekto, kalbos, klausos, regėjimo sutrikimai (Specialiojo ugdymo pagrindai, 2003).

Mišri VCP forma

Pastaraisiais metais padaugėja atvejų, kai vaikų cerebrinis paralyžius pasireiškia įvairių aprašytų formų deriniais. Pvz., kartu su spazminei VCP formai būdingais požymiais gali išryškėti atetoziniai judesiai ir pan. Mišri cerebrinio paralyžiaus forma būdingesnė žymiai neišnešiotiems (gimusiems anksčiau nei 37 vaisiaus brandos savaitių), mažo svorio naujagimiams, turintiems nepakankamai subrendusią CNS (Specialiojo ugdymo pagrindai, 2003).

1.5. Protiškai atsilikusių asmenų integracijos vyksmas. Vaikų, turinčių fizinių ir judėjimo sutrikimų, ugdymo organizavimas

Protiškai atsilikę vaikai turi būti integruoti į reguliarias kūno kultūros klases kartu su savo bendraamžiais, aišku, jei tai yra įmanoma. Suprantama, reguliari kūno kultūros klasė gali nesuteikti atitinkamos vietos visiems protiškai atsilikusiems vaikams. Šie vaikai turi socialinių ir judėjimo sunkumų, kurie riboja jiems galimybę dalyvauti vienodai su reguliariosios klasės mokiniais. Todėl pastarieji dažnai atsiduria fizinės veiklos nuošalyje ir neįsitraukia į fizinę veiklą klasėje. Turi būti bandoma protiškai atsilikusius vaikus integruoti į reguliariąją klasės fizinę veiklą, tačiau jei tai yra neįmanoma, adaptuotos fizinės veiklos programos turėtų būti pritaikomos prie ypatingų vaikų poreikių (Auxter et al., 1993).

Literatūroje yra mažai informacijos, kurioje būtų nagrinėjami specifiniai būdai lavinti rekreacinius įgūdžius, padedant individams įsitvirtinti visuomenės rekreacinėje veikloje. Sudarant integracinę veiklą, geriau ją organizuoti individualiose (pvz., fizinis sveikatingumas, važiavimas dviračiu) negu komandinėse sporto šakose. Taip yra todėl, kad socialinės individualaus sporto dalyvavimo taisyklės yra santykiškai paprastesnės negu komandinio. Be to, komandinio sporto įgūdžiai paprastai yra labiau kompleksiniai negu individualaus sporto. Todėl protiškai atsilikusių asmenų sėkmingos integracijos laipsnis gali priklausyti nuo fizinės veiklos socialinio ir fizinio kompleksškumo ir dalyvaujančiojo socialinio bei fizinio gebėjimo (pajėgumo). Protiškai atsilikusių asmenų integravimas į fizinę veiklą gali apimti jos kompleksinį pritaikymą prie asmens gebėjimo lygio ir žaidimo socialinės veiklos struktūrizavimo taip, kad protiškai atsilikęs asmuo, dalyvaudamas žaidime, galėtų džiaugtis. Tačiau kiekvienas integracijos bandymas turėtų būti atliktas išlaikant kaip galima originalesnius žaidimo ypatumus taip, kad dalyvaudami įgalieji žaidėjai turėtų galimybę džiaugtis kultūriškai svarbia rekreacine veikla. (Chadsey-Rush et al., 1997; Auxter et al., 1993).

Bene pagrindinis protiškai atsilikusių asmenų sportinės ir fizinės veiklos uždavinys yra integruota fizinė veikla toje pačioje visuomenės aplinkoje. Daugeliu atžvilgiu integracijos modeliai, siekiant gerinti protiškai atsilikusiųjų judėjimo įgūdžius bendrojo lavinimo mokyklose, yra pasiūlyti kaip dalyvavimo alternatyva reguliariose ar adaptuotose fizinio lavinimo programose. Tampa vis labiau neabejotina, kad kasdieninis mokinių, paveiktų protinės negalios, buvimas su įgaliaisiais reguliariojoje kūno kultūros klasėje gali turėti žalingą poveikį protiškai atsilikusiam mokiniui (Stein, 1978). Be atidaus dėmesio individualiems poreikiams integracijos į fizinę veiklą metu daugelio protiškai atsilikusių asmenų savigarbos, savivertės ir socialinės sąveikos gebėjimai gali būti paveikti priešingai (Sherrill, 1998).

Protiškai atsilikusieji turi teisę turėti galimybę visiškai integruotis į visuomenės rekreacijos tinklą. Tam, kad pasiektų šią integraciją, vyksmas turėtų apimti šias galimybes (Auxter, Pyfer&Huettig, 1993):

1. Turėtų būti nuolat mažiau ribojama aplinka abiejuose instrukciniuose ir mokyklos, ir visuomenės rekreacijos tinkluose. Galimybės turėtų būti koordinuojamos atsižvelgiant į kiekvieno individo gerovę.
2. Protiškai atsilikę asmenys turėtų būti daugiausia tinkamoje aplinkoje, kuri atitinka individo socialinius ir fizinius gebėjimus.
3. Šiems asmenims turi būti suteikta atitinkanti jų poreikius palaikomoji sistema pritaikant esamą ribotą aplinką ir veiklą, skatinama mažinant šiuos apribojimus.

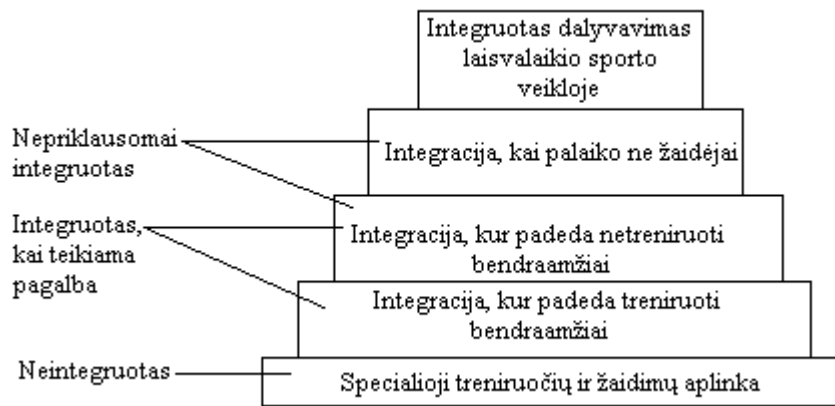
Taikant šią procedūrą, protiškai atsilikusieji turės didesnę galimybę sėkmingai integruotis į visuomenės rekreacijos tinklą, negu kad jie turi dabar. Vien tik protiškai atsilikusių asmenų įtraukimas į kūno kultūros klasę ir tikėjimasis, kad jie pasieks viską, ko reikia, nebus sėkmingas. Šių laikų praktika rodo, kad integracijos vyksmą reikia rūpestingai planuoti (Auxter et al., 1993).

Vis dar bandoma integruoti visus protiškai atsilikusius mokinius į klases kartu su įgaliaisiais, neatsižvelgiant į negalios sunkumo laipsnį. Integracijos ir lygių teisių gynėjai grindžia, kad visų vaikų buvimas normalioje aplinkoje yra geriausias būdas suteikti supratimą ir socializaciją šiems asmenims. Šio sąjūdžio oponentai įspėja: kol neįgalių vaikų ir įgalių pažinimo, elgesio ir socialiniai skirtumai nėra pagerėję, bendrosios klasės tinklas nėra pats tinkamiausias visiems neįgaliesiems mokiniams nepriklausomai nuo negalios sunkumo (Epstein et al., 1989).

Yra keli modeliai, kurie atitinka skirtingus motorinės veiklos atsilikimo lygius. JAV 1990 metais apie 10% ikimokyklinio amžiaus protiškai atsilikusių vaikų vykdė fizinės veiklos programas, skirtas įgaliems vaikams. Block ir Krebs (1992) turi pasiūlę būdą, kaip plėsti neįgalių mokinių, paskirtų į reguliarias kūno kultūros klases, palaikomas sistemas. Specialiosios olimpiados sąjūdis paskleidė patirtį, kai protiškai atsilikusiems studentams pritaikoma nuolatinė, mažiau ribota aplinka varžybų sporto šakose, kurios vyrauja visuomenėje (Songster, 1984).

Įgalių ir neįgalių mokinių sąveikos socialinė nauda yra įrodyta vykdant integruotas ankstyvosios vaikystės programas, vyresniojo amžiaus vaikų programas ir rekreacinę veiklą gamtoje (Guralnick, 1990). Nors yra daug patarimų ir būdų, lengvinančių visų studentų integraciją, vis dar kyla klausimas, kaip geriau padėti kiekvienam protiškai atsilikusiam vaikui (Whitman et al., 1990). Kleih ir kt. (1992) tvirtina, kad pagalba, siekiant normalizuoti reguliaraus lavinimo iniciatyvą ir integruoti visus mokinius, neturėtų užgožti kiekvieno protiškai atsilikusio asmens specialių individualių poreikių optimaliai tobulėti.

Suteikiant galimybę protiškai atsilikusiems progresuoti, vykstant integracijai į visuomenę, rekreacinėse programose yra būtina ta pati mažiau ribota aplinka. Aplinka, kuri galėtų padėti protiškai atsilikusiems asmenims dalyvauti sporte, yra: 1) ribota neįgaliųjų treniruočių aplinka, 2) mišrios arba integruotos varžybos ir 3) įprasta visuomenės aplinka (žr. 1 pav.) (Auxter et al., 1993).

1 pav. Integracijos aplinka (Auxter et al., 1993)

Vien tik neįgalių asmenų treniravimosi (žaidimų) aplinka, kur protiškai atsilikusius atletus treniuoja taikomosios fizinės veiklos specialistai ir tam tikslui treniuoti bendraamžiai vadovai, ne pati geriausia pradžia daugeliui protiškai atsilikusių asmenų. Jiems reikia galimybių išmokyti pagrindinių judesių įgūdžių dar prieš jų buvimą kartu su įgaliaisiais. Tinkamiausia integruotų sportininkų treniuočių aplinka tokia, kai komandoje mažiausiai 50% įgalių asmenų. Šis žingsnis yra svarbus, nes lengvinant veiklą bendrojoje klasėje ar kitoje visuomenės veikloje protiškai atsilikusiems sportininkams, reikia pasitikėti įgaliaisiais bendraamžiais, kurie specialiai mokytų integracijos principų. Kitas žingsnis galėtų būti bendra fizinė veikla su netreniuotais įgaliais bendraamžiais, kurie yra savanoriškai pasirengę padėti integruotis. Ketvirtas žingsnis – kad protiškai atsilikę asmenys galėtų dalyvauti integracijos vyksme laisvalaikio metu, poilsio ir sporto veikloje, kai padeda nedalyvaujantieji. Galutinis uždavinys – be pagalbos dalyvauti natūralioje visuomenės aplinkoje, mokyklose ir rekreacinėje aplinkoje (pvz., visuomenės rekreacijos programos).

Svarbiausia, kad integracijos atranka būtų vyksmas, siekiantis perkelti protiškai atsilikusius asmenis iš nuolat ribotos specifinio sporto aplinkos į ne tiek ribotą aplinką nepriklausomai dalyvauti įvairioje rekreacinėje visuomenėje sporto veikloje (Auxter et al., 1993).

Gebėjimas prisitaikyti prie kitų – pagrindas sėkmingai integruotis į laisvalaikio ir sportinę veiklą. Gebėjimas bendradarbiauti ir harmoningai dirbti, varžytis su kitais, atsakyti į taisykles ir jų laikytis, valdyti savo jausmus yra būtina socialinio elgesio sąlyga, kad protiškai atsilikęs asmuo sėkmingai dalyvautų integruotoje laisvalaikio, rekreacijos ar sporto veikloje. Be to, atsižvelgiant į protiškai atsilikusių asmenų fizinius ir socialinius gebėjimus, socialinis sudėtingumas ir pradinis įgūdžio lygis, reikalingas dalyvauti bendroje veikloje, privalo būti apsvaistytas. Individualios sporto šakos reikalauja mažesnio socialinio gebėjimo, negu komandinės sporto šakos, kur laikomasi sudėtingu taisyklių. Daug sunkiau protiškai atsilikusiems asmenims integruotis į sudėtingus komandinius žaidimus (Auxter et al., 1993).

Vaikų, turinčių fizinių ir judėjimo sutrikimų, ugdymo organizavimas

Dauguma vaikų, turinčių fizinių ir judėjimo sutrikimų, kurie nesukelia ugdymosi ir mokymosi sunkumų, ugdomi bendrojo lavinimo įstaigose (Specialiojo ugdymo pagrindai, 2003).

Literatūroje pateikiami vaikų, turinčių fizinių ir judėjimo sutrikimų, *ugdymosi sunkumo laipsniai*:

- Nežymus, kai vaikai gali mokytis bendrojo lavinimo įstaigoje be ypatingo aplinkos pritaikymo;
- Vidutinis, kai vaikai gali mokytis bendrojo lavinimo įstaigoje, kurioje teikiama speciali pagalba;
- Žymus, kai reikia specialios įrangos, specialiai pritaikytos aplinkos, modifikuotų programų.

Atsižvelgiant į ugdymosi ir ugdymo sunkumo laipsnį, daliai vaikų reikia specialiai pritaikytos aplinkos, specialios kompensacinės įrangos, specialistų (specialiųjų pedagogų, logopedų, kineziterapeutų, socialinių pedagogų ir psichologų) pagalbos. Nors beveik kiekvienoje ugdymo įstaigoje yra dauguma išvardytų specialistų, o vaikai turi reikiamą kompensacinę įrangą (pvz., vežimėlius) ir dažniausiai būtų pajėgūs ugdytis ir mokytis su bendraamžiais, fizinių ir judėjimo sutrikimų turintys vaikai yra menkiausiai integruojami į bendrojo ugdymo įstaigas. Tai itin svarbu, kai kalbama apie mokyklinio amžiaus vaikus. Dažniausiai intensyvi kineziterapija mokyklinio amžiaus vaikams nebėra tokia svarbi kaip ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikams (dėl kompensacinių mechanizmų aktyvumo), tačiau mokiniams labai svarbu būti tarp bendraamžių, susirasti draugų, kartu ne tik mokytis, bet ir leisti laisvalaikį (Specialiojo ugdymo pagrindai, 2003).

Naujausiais Kanados ir JAV tyrimai (Pivik ir kt., 2002) parodė, kad mokinių, turinčių fizinių ir judėjimo sutrikimų, integracijos bei inkluzijos procesus trikdo šie esminiai apribojimai:

- Nepritaikyta fizinė aplinka – nepritaikyti įvažiavimai, laiptai, siauros durys ir pan.;
- Nepalankios aplinkinių (bendraamžių, mokytojų, kitų mokinių tėvų) intencinės (tikslinės, sąmoningos) nuostatos – izoliacija, pasišaipymai, priekabiavimas ir pan.;
- Nepalankios neintencinės (netikslinės) nuostatos – informacijos, žinių, supratimo, išsijautimo stoka;
- Nepalankios asmens savybės – judėjimo, bendravimo, motyvacijos ir kt. ribotumai;
- Vaikų ir tėvų poreikių bei galimybių nepakankamas vertinimas.

Visi nurodyti veiksniai, manytume, būdingi ir Lietuvos mokykloms. Vienas esminių veiksnių, kaip ir kitose šalyse, pažymėtinas biurokratinis nelankstumas, kuris pirmiausia veikia instituciniu (organizaciniu) ir nuostatų lygmeniu (Specialiojo ugdymo pagrindai, 2003).

Lietuvos patirtis rodo, kad dauguma įvairaus amžiaus vaikų, turinčių žymesnių judėjimo sutrikimų, ugdomi specialiose ugdymo įstaigose. Dauguma šių įstaigų veikia apskričių centruose, netoli vaiko gyvenamosios vietos.

Daugelyje šalių jau seniai diskutuojama, kiek turėtų trukti terapijos, kada pradėti taikyti kompensacinę įrangą ir leisti vaikui paprasčiausiai gyventi (Specialiojo ugdymo pagrindai, 2003).

2. MOKSLEIVIŲ POŽIŪRIO Į INTEGRUOTĄ ŠOKĮ TYRIMAS

2.1. Tyrimo organizavimas, metodikos ir imties charakteristika

Tyrimas vyko penkiais etapais:

- *I etape* (2008 m. spalio mėn. – 2008 m. gruodžio mėn.) buvo formuluojama tema, tikslas, objektas, numatomi uždaviniai, sudaroma bibliografija;
- *II etape* (2008 m. sausio mėn. – 2008 m. birželio mėn.) buvo atliekama mokslinės literatūros, pasirinkta tema, analizė;
- *III etape* (2008 m. rugsėjo mėn. – 2008 m. spalio mėn.) vyko tyrimo instrumentarijaus sudarymas, buvo tikslinamos anketos);
- *IV etape* (2008 m. lapkričio mėn. – 2008 m. gruodžio mėn.) buvo atlikta anketinė mokinių apklausa;
- *V etape* (2009 m. sausio mėn.) buvo analizuojami ir apibendrinami tyrimo rezultatai;

Tyrimo metodika. Mokiniam buvo pateikta mišraus tipo anketa (paremta hab. dr. prof. V. Gudonio ir doc. D. Mockevičienės paskaitų medžiaga, Bagdonas, (1995), Specialiojo ugdymo pagrindai, (2003)), sudaryta iš 25 klausimų (žr. 1 priedą).

3 - 4 anketos klausimai padėjo nustatyti, ar mokiniai turi kokių nors žinių apie proto, judėjimo (fizinę) negalę, turinčius vaikus.

5 – 6 anketos klausimai parodė, kiek mokykla „kalba“ apie neįgaliuosius.

7 – 8 anketos klausimai padėjo nustatyti, kokių žinių mokiniai turi apie proto, judėjimo (fizinę) negalę.

9 – 12 anketos klausimai atskleidė „(ne)kontaktą“ su neįgaliuoju ir priežastis.

13 anketos klausimas parodė savo žinių įvertinimą apie negalę.

14 anketos klausimas parodė mokinių požiūrį į neįgaliuosius.

15 – 17 anketos klausimai padėjo nustatyti, mokinių požiūrio į neįgaliuosius, priežastis.

18 anketos klausimas leido įvertinti, kiek mokiniams yra svarbi negalia.

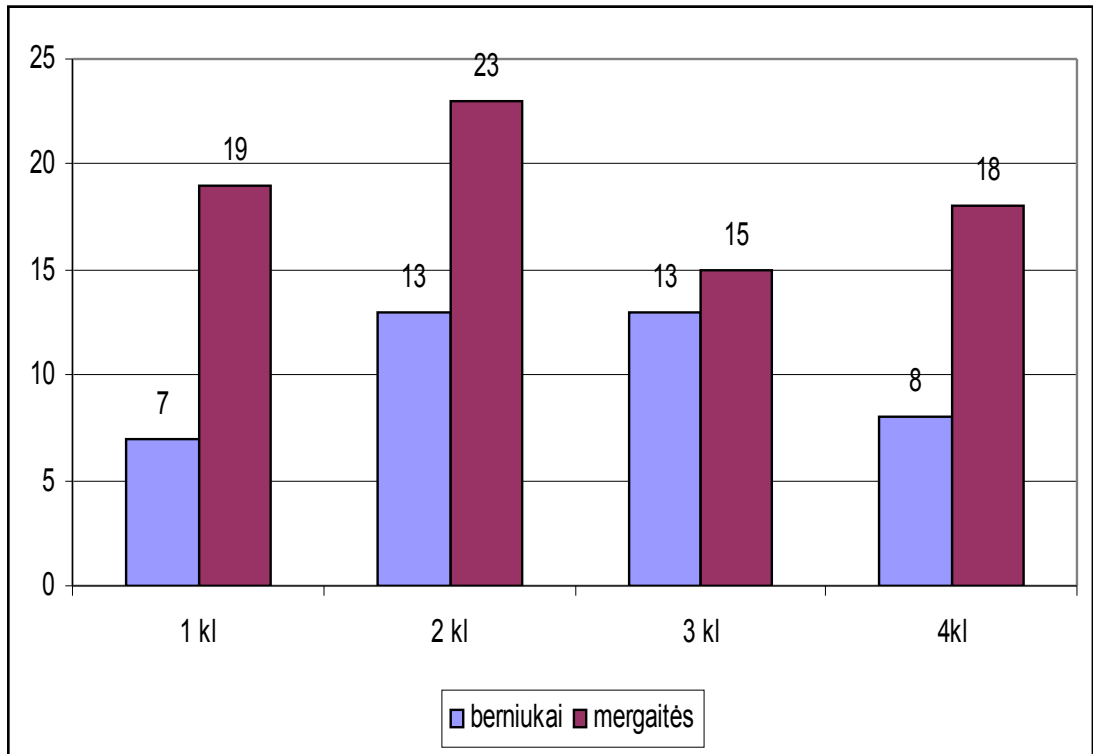
19 – 21 anketos klausimai parodė mokinių požiūrį į integraciją per šoki.

22 – 23 anketos klausimai leido įvertinti mokinių požiūrį į neįgalų teisę.

24 – 25 anketos klausimai leido įvertinti mokinių nuomonę į neįgaliųjų integraciją į visuomenę ir visuomenės požiūrio įtaką integracijai.

Atsakydami į klausimus, mokiniai turėjo įrašyti savo nuomonę arba pažymėti jų nuomonę atitinkantį atsakymą.

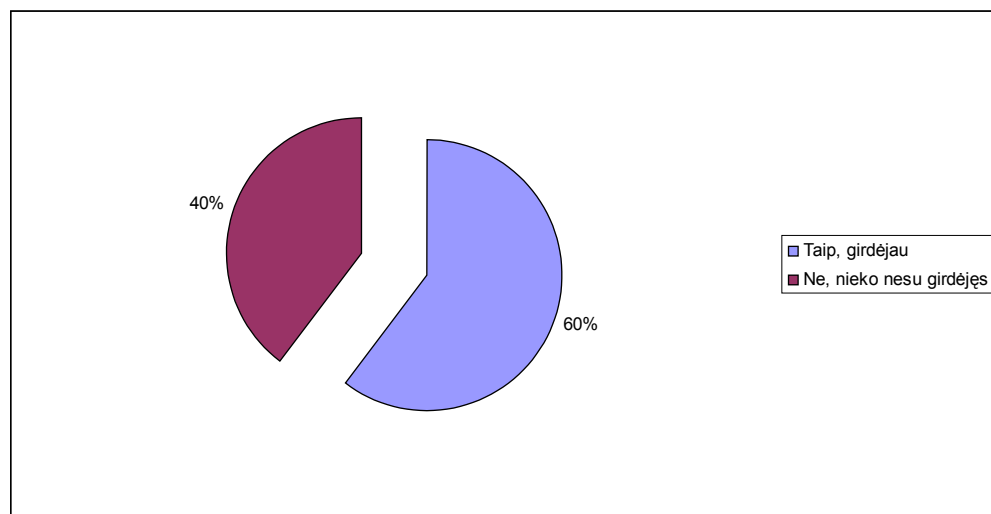
Tyrimo imtis: eksperimente dalyvavo Šiaulių Vinco Kudirkos pagrindinės mokyklos, Šiaulių rajono Verbūnų pagrindinės mokyklos ir Šiaulių rajono Kužių vidurinės mokyklos 116 moksleivių (N=116), kurie lanko šokių būrelį ar turi šokių pamokas. Tyrime dalyvavo 1 klasės – 26 mokiniai (22 %), 2 klasės – 35 mokiniai (32 %), 3 klasės – 28 mokiniai (24 %) ir 4 klasės – 26 mokiniai (22 %). 2 paveiksle pateikiama mokinių imties charakteristika pagal klases ir lytį.

2 pav. Mokinių pasiskirstymas lyties atžvilgiu (n=116)

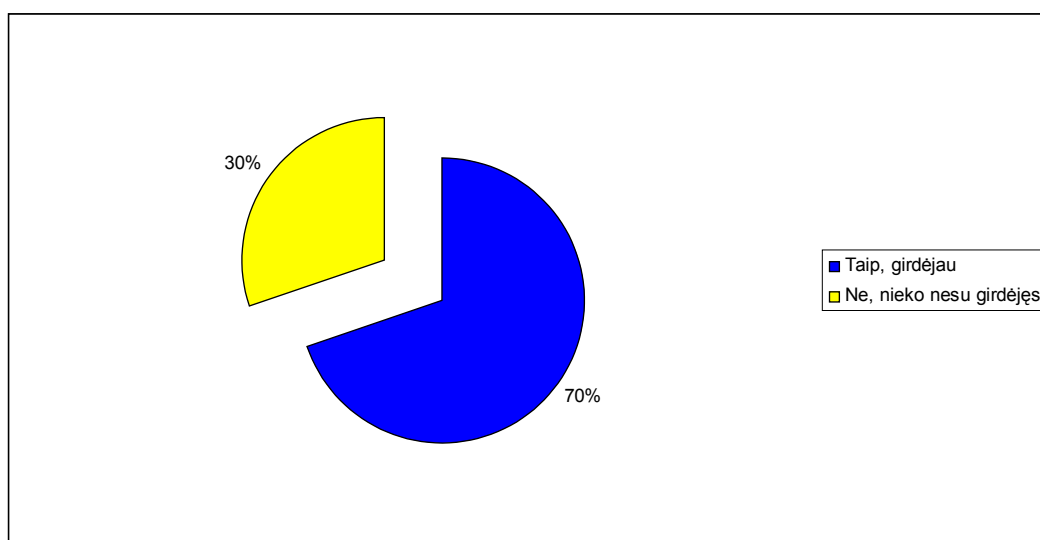
2.2. Moksleivių požiūrio į integruotą šokį tyrimo analizė

3 paveiksle matome moksleivių žinias apie vaikus, turinčius proto negalę. Daugiau negu pusė tiriamųjų (n=70) yra girdėję apie proto negalę turinčius vaikus, tačiau truputį mažiau nei pusė (n=46) nieko nėra apie juos girdėję.

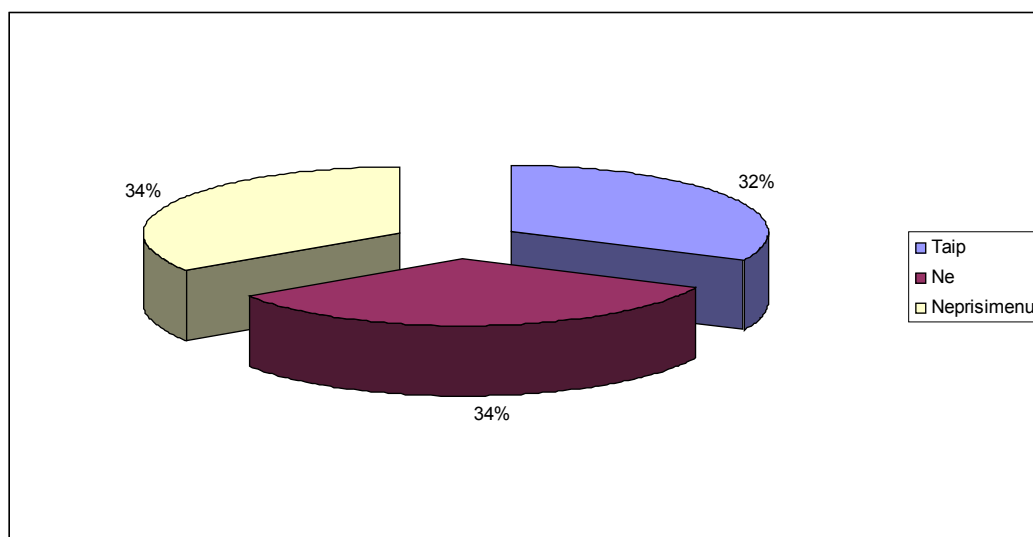
3 pav. Moksleivių žinių procentinis pasiskirstymas apie proto negalę turinčius vaikus (n=116).

Tyrimo rezultatai parodė, kad net 81 tiriamasis (70 %) nurodė, kad yra girdėję apie vaikus, turinčius fizinę negalę. Nors 35 tiriamieji (30 %) nurodė tokių žinių neturintys.

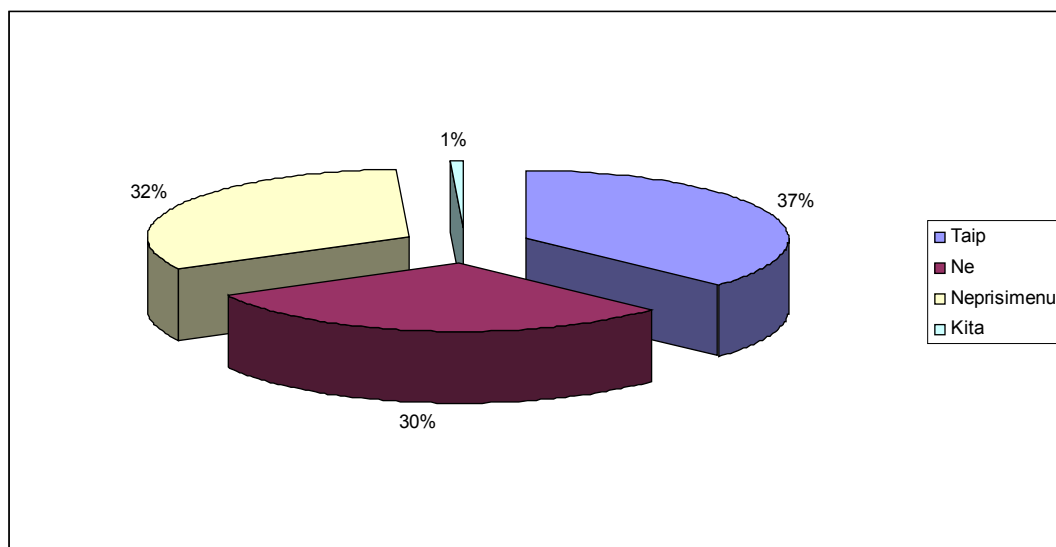
4 pav. Moksleivių žinių procentinis pasiskirstymas apie judėjimo negalę turinčius vaikus (n=116).

Tiriamųjų atsakymų į klausimą „Ar mokykloje mokytojai ką nors pasakoja apie vaikus, turinčius proto negalę?“ analizė parodė, kad trečdaliui tiriamųjų (34 %, n=39) mokytojai nepasakojo apie sutrikusio intelekto mokinius, o trečdalis (34 %, n=40) neprisimena ar mokytojai pasakojo apie tai. Tik 32 % (n=37) nurodė, kad apie proto negalę turinčius asmenis jie sužinojo jie mokytojų (žr. 5 pav.).

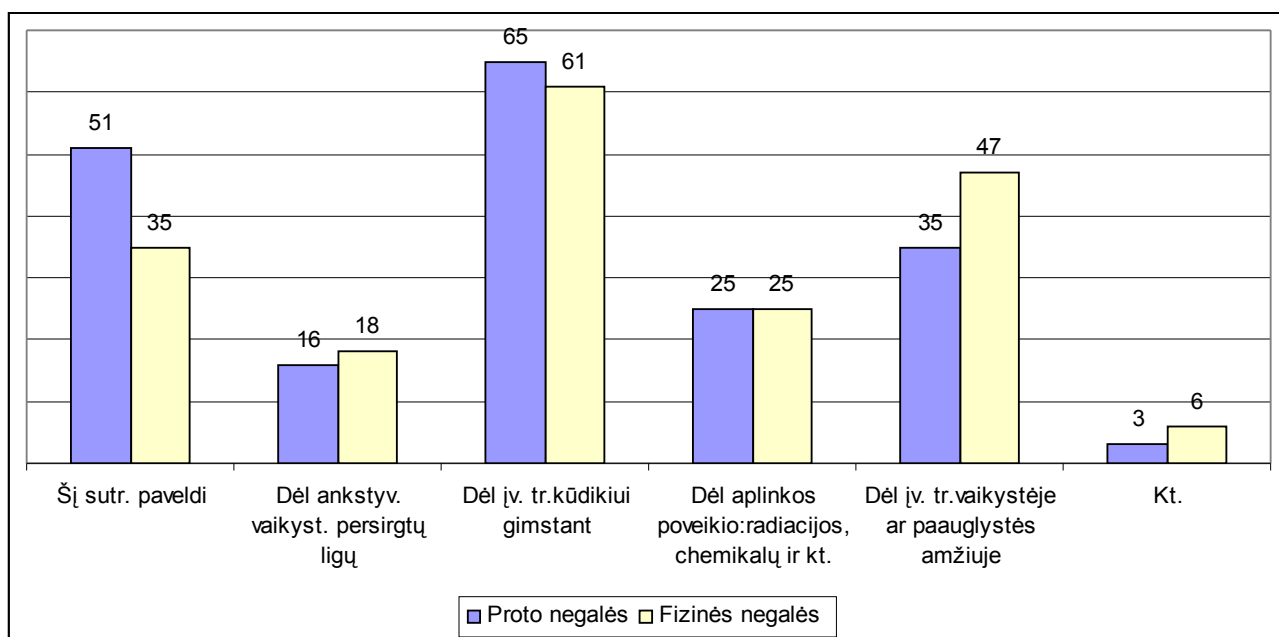
5 pav. Mokykloje skleidžiama informacija apie proto negalę turinčius vaikus procentinis pasiskirstymas (n=116).

6 paveiksle pavaizduoti mokinių atsakymai į klausimą „Ar mokykloje mokytojai ką nors pasakoja apie vaikus, turinčius fizinę negalę?“. Mokinių atsakymai pasiskirstė taip: 37 % tiriamųjų (n= 43) teigia, kad mokykloje mokytojai pasakojo apie fizinę negalę turinčius vaikus, 30 % (n=35) teigia, kad „ne“, „neprisimenu“ atsakė 32 % (n=37) ir „kita“ atsakymą pažymėjo 1 % tiriamųjų (n=1).

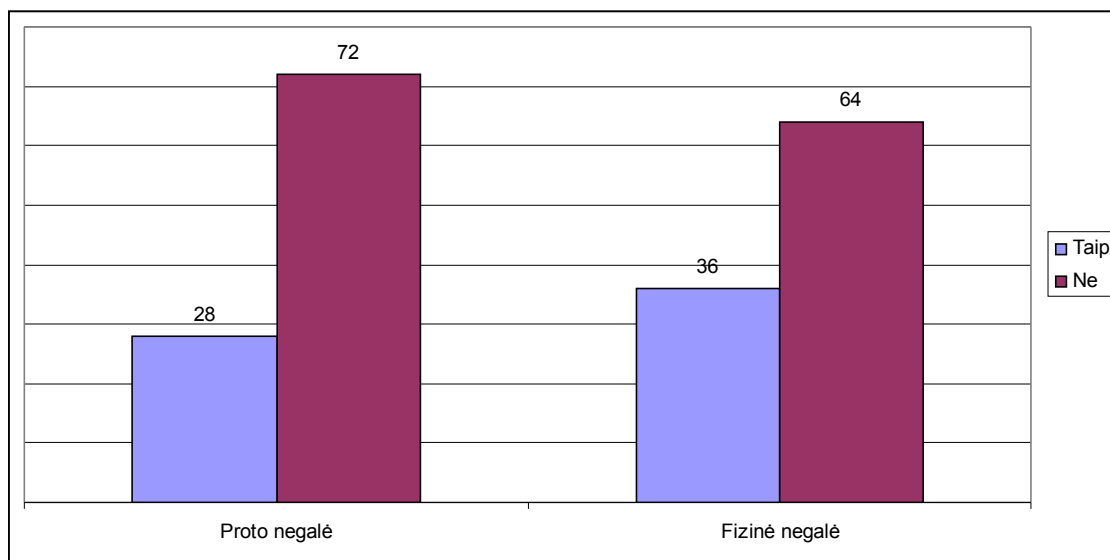
6 pav. Mokykloje skleidžiama informacija apie fizinę negalę turinčius vaikus (N=116).

Mokinių nuomonė apie priežastis, galinčias lemti proto ar fizinę negalę, pateikta 7 paveiksle. Nurodant proto ir fizinės negalios priežastis mokiniai galėjo pasirinkti ne vieną atsakymo variantą. Tyrimo rezultatų analizė parodė, kad 51% moksleivių (n=59) mano, kad proto negalia yra paveldima, nors fizinę negalią su paveldimumu susiejo tik 35% tiriamųjų (n=40) (žr. 7 pav.). Penktadalis tiriamųjų teigė, kad proto ir fizinė negalia gali būti sąlygota ankstyvoje vaikystėje persirgtų ligų (atitinkamai 16% (n=19) ir 18% (n=21)), tuo tarpu daugiau nei pusė tiriamųjų nurodė, kad proto ir fizinę negalę gali lemti įvairios traumos kūdikiui gimstant (atitinkamai 65% (n=75) ir 61% (n=71)). Vienodas skaičius tiriamųjų (po 25%) mano, kad proto ir fizinės negalias gali lemti aplinka. Tiriamųjų nuomonės dėl negalias sukeliančio veiksnio „įvairios traumos vaikystėje ar paauglystėje“ išsiskyrė: 47% (n=54) tiriamųjų mano, kad šie veiksniai gali sukelti fizinę negalią, kai tuo tarpu tik 35% (n=41) tiriamųjų mano kad šie veiksniai gali sąlygoti proto negalią (žr. 7 pav.).

7 pav. **Tiriamųjų nuomonės apie priežastis, lemiančias proto ir fizinę negalę, procentinė raiška.**

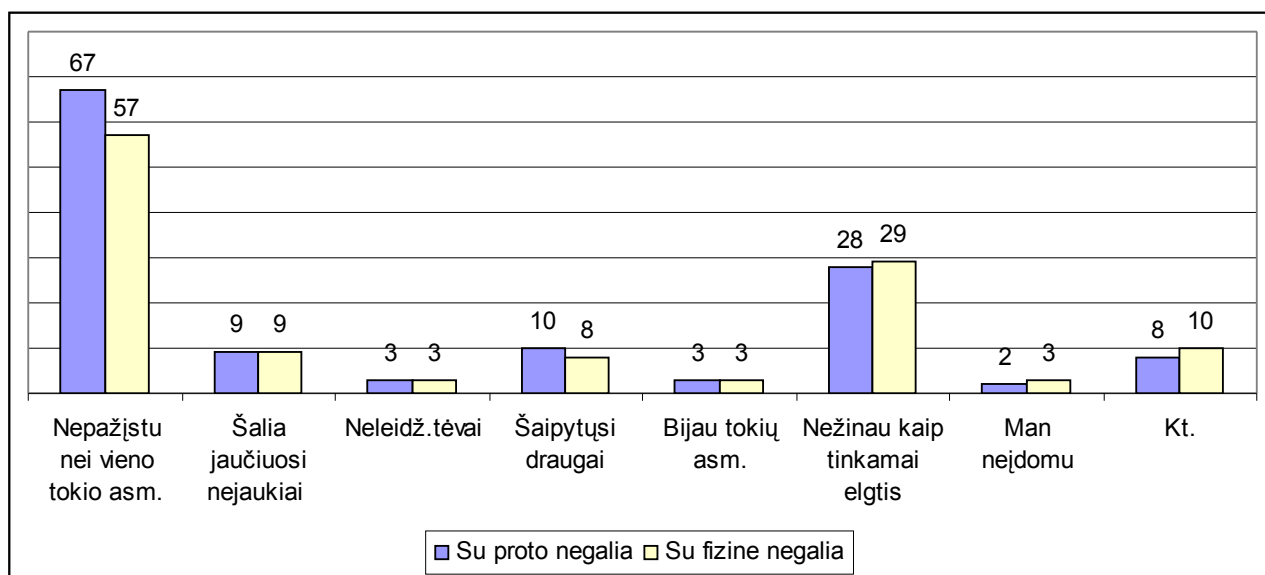
Tyrimo duomenų analizė parodė, kad tik 28 % (n=32) yra bendravę su proto negalę turinčiu vaiku ir 36 % (n=42) – su fizinę negalę turinčiu vaiku (žr. 8 pav.). Tyrimo duomenys parodė, kad didesnę dalis tiriamųjų nėra bendravę su vaikais, turinčiais negalias. Kita vertus, tyrimo duomenų analizė rodo, kad daugiau tirtų mokinių bendrauja su fizinę negalią turinčiu vaiku nei su proto negalią turinčiu vaiku.

8 pav. **Moksleivių bendravimo su proto ar fizinę negalę turinčiu vaiku procentinis pasiskirstymas (n=116).**

Tyrimo duomenų analizė parodė, kad tiriamieji nebendrauja su proto ar fizinę negalę turinčiu vaiku dėl įvairių priežasčių. Daugiau nei pusė tiriamųjų nurodė, kad nepažįsta neįgalių vaikų: 67% (n=78) vaikų, turinčių proto negalę ir 57% (n=66) vaikų, turinčių fizinę negalią. Beveik trečdalis

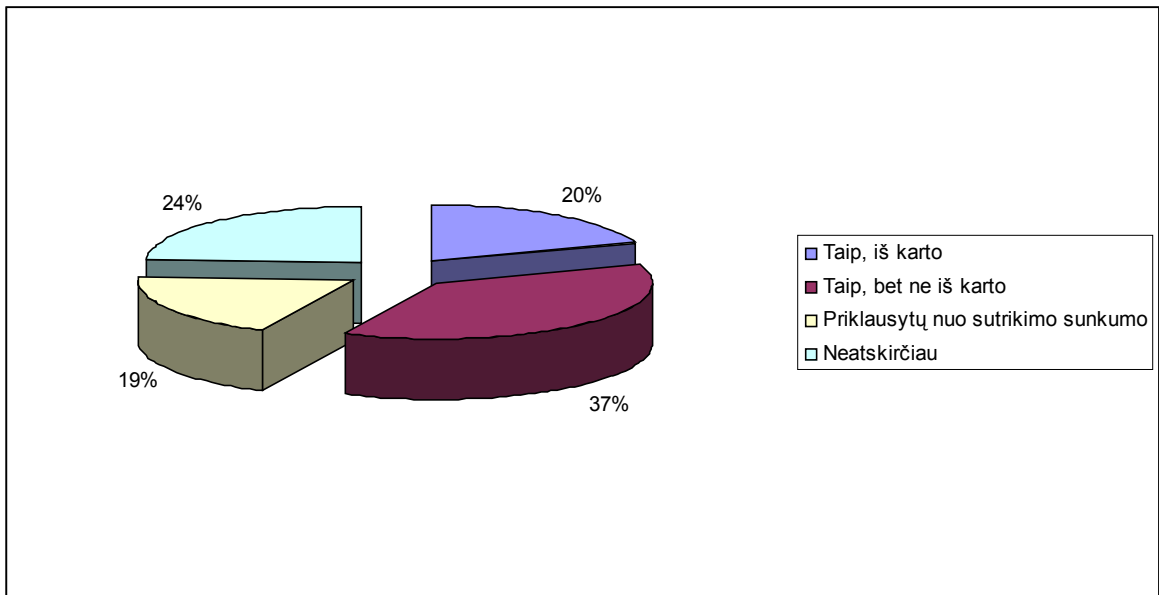
tiriamųjų nežino kaip elgtis su proto negalę ir fizinę negalę turinčiu vaiku (atitinkamai 28% (n=33) ir 29% (n=34)). Nedidelė dalis tiriamųjų, nurodydami kodėl nebendruoja su neįgaliu vaiku, rinkosi šias priežastis: bijo tokių vaikų, neleidžia tėvai, neįdomu, šalia jaučiasi nejaukiai, šaipytūsi draugai (žr. 9 pav.).

9 pav. Tiriamųjų priežastys, lemiančios bendravimą su proto ar fizinę negalią turinčiu vaiku.

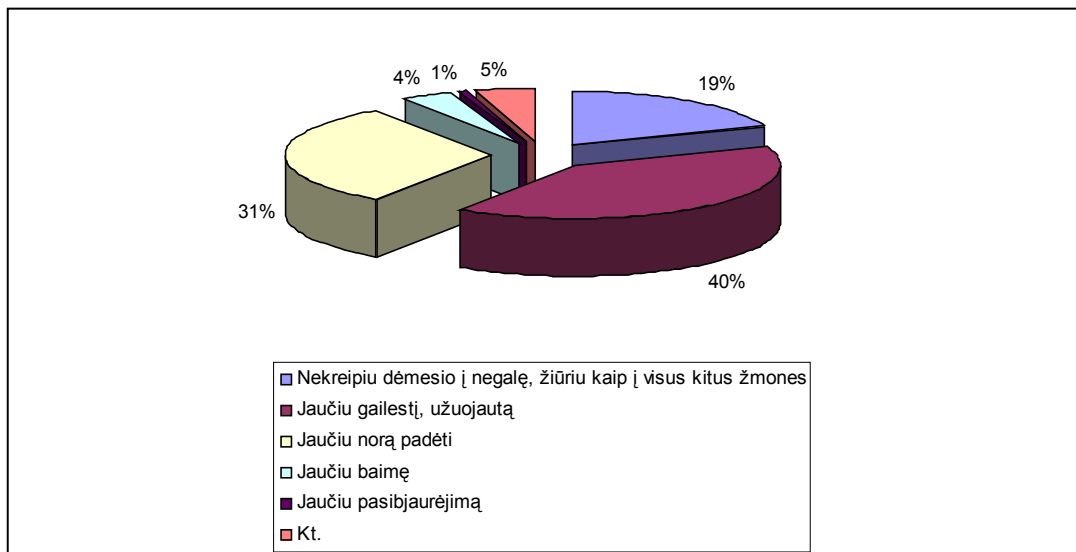
Kaip matyti, labai daug mokinių nebendravo su negalią turinčiu vaiku todėl, kad tokio nepažįsta. Nemaža dalis tiriamųjų nurodė priežastį - jų pačių nežinojimą, kaip tinkamai su negalią turinčiu vaiku elgtis.

Išanalizavus tiriamųjų nuomonę, vertinant sugebėjimą atpažinti, ar vaikas turi proto negalę, pastebėta, kad atpažinti tokius vaikus iš karto sugebėtų 20 % tiriamųjų (n=23), atskirtų, bet ne iš karto – 37 % tiriamųjų (n=43), 24 %– neatskirtų (N=28) ir 19 % tiriamųjų (n=22) atsakė, kad tai „priklausytų nuo sutrikimo sunkumo“ (žr. 10 pav.).

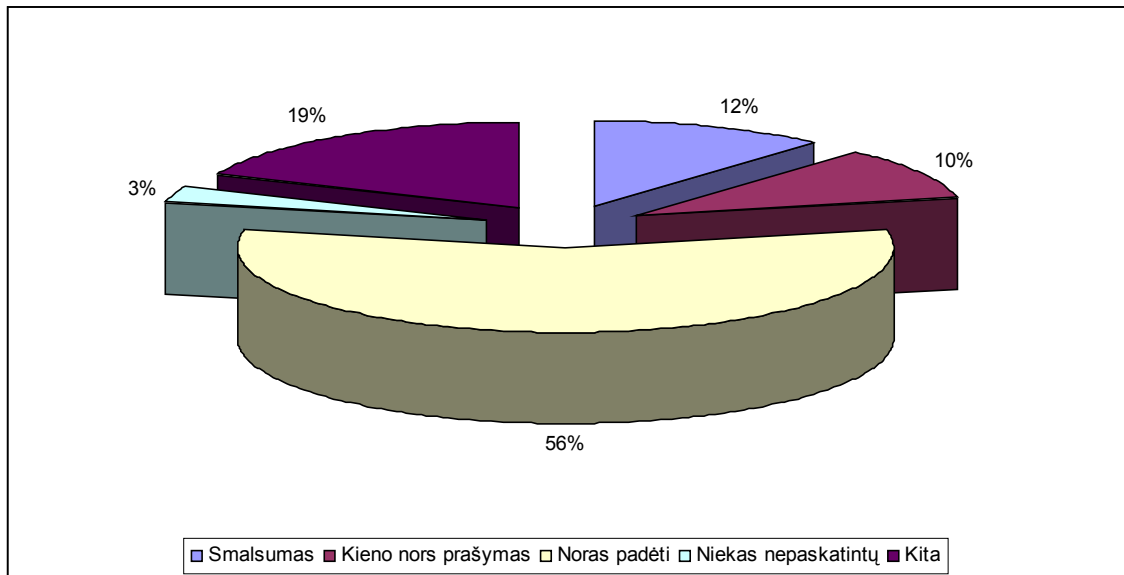
10 pav. Tiriųjų nuomonė, vertinant sugebėjimą atskirti vaikus, turinčius proto negalę.

Tyrimų duomenų analizė parodė, kad daugiausiai 40 % (n=60) jaučia gailestį, užuojautą neįgaliam vaikui, 31 % (n=47) tiriųjų teigia, kad jaučia norą padėti, 19 % (n= 29) - nekreipia dėmesio į negalę, žiūri kaip ir į visus kitus vaikus, tik 6 tiriamieji jaučia baimę ir 1 tiriamasis jaučia pasibjaurėjimą neįgaliais vaikais (žr. 11 pav.).

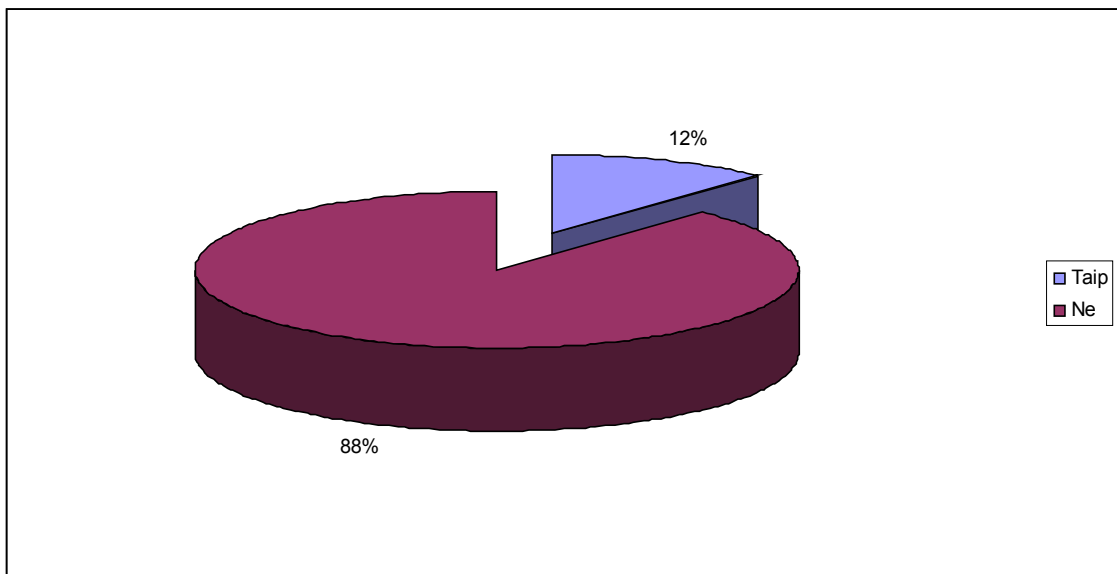
11 pav. Pojūčiai, kuriuos patiria mokiniai sutikę negalę turintį vaiką.

Tyrimo duomenimis, didesnė dalis (56 %, n=73) mokinių bendrautų su negalę turinčiu vaiku, skatinami noro padėti jiems, 19 % tiriųjų bendrautų dėl kitų priežasčių, nors jų neįvardino. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad keletas tiriųjų su neįgalium vaiku pabendrautų dėl smalsumo (12 %, n=15) ar kieno nors prašymu (10 %, n=13), ir tik 3 % tiriųjų teigė, kad jų niekas nepaskatintų (žr. 12 pav.).

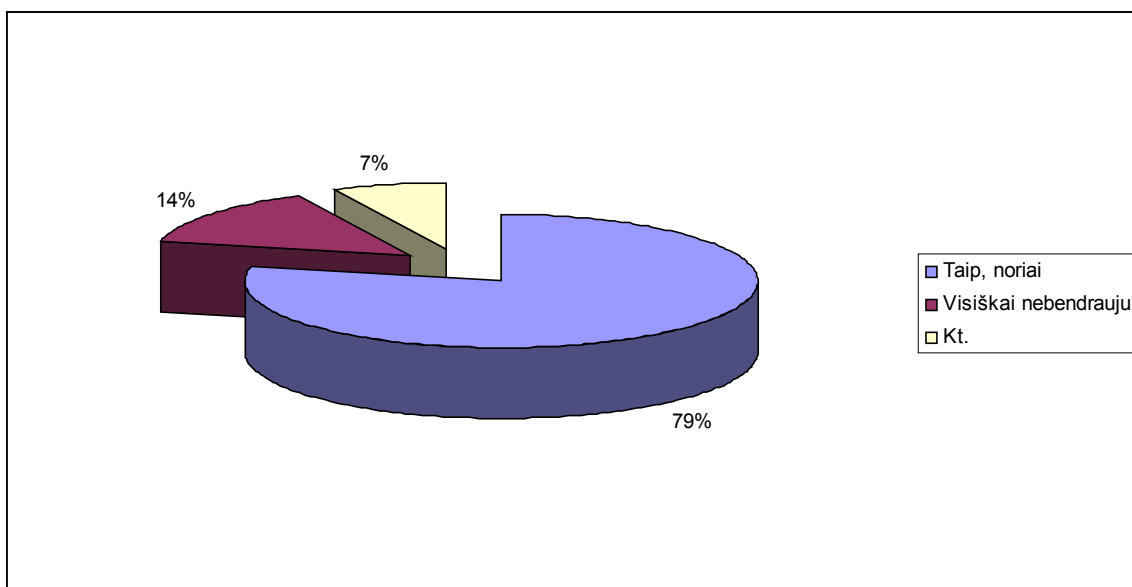
12 pav. Priežastys, kuriuos paskatintų mokinius bendrauti su negalią turinčiu vaiku.

Pasidomėjome ar tiriamųjų šeimoje (giminėje) yra/buvo vaikų su negale. Dauguma tiriamųjų (88 %) atsakė, kad nėra/nebuvo. Tik 12 % tiriamųjų turi/turėjo savo šeimoje/giminėje neįgalų vaiką (žr. 13 pav.)

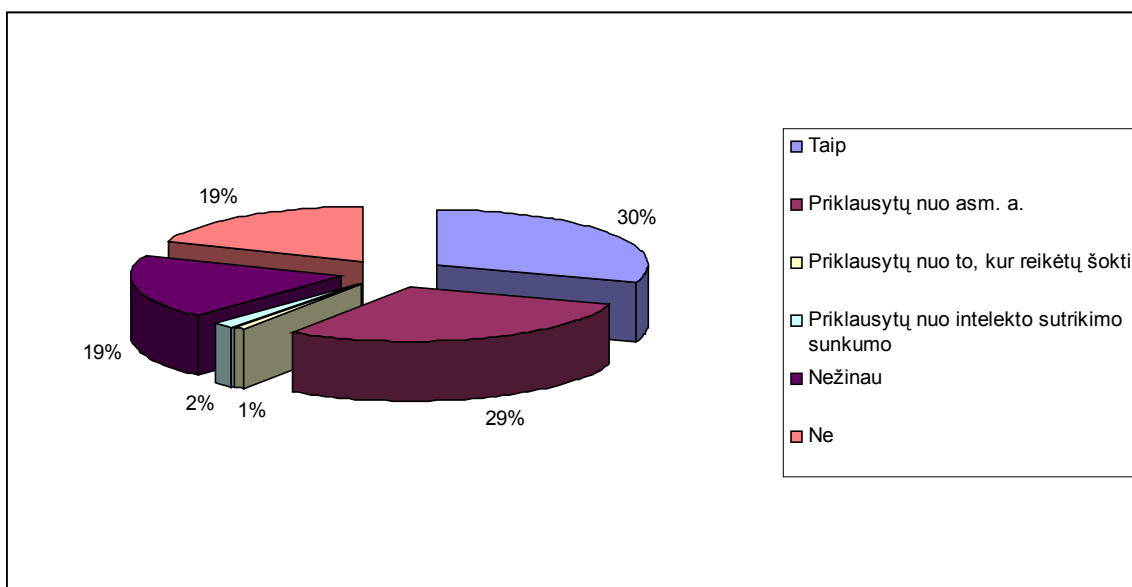
13 pav. Moksleivių, turinčių šeimoje (giminėje) neįgalų vaiką, procentinis pasiskirstymas.

79 % tiriamųjų, turinčių savo šeimoje (giminėje) vaiką su negale atsakydami į klausimą „Ar su juo (jais) bendrauji?“, nurodė, kad noriai su jais bendrauja, 14 % - visiškai nebendrauja ir tik 7% pasirinko atsakymą „kita“.

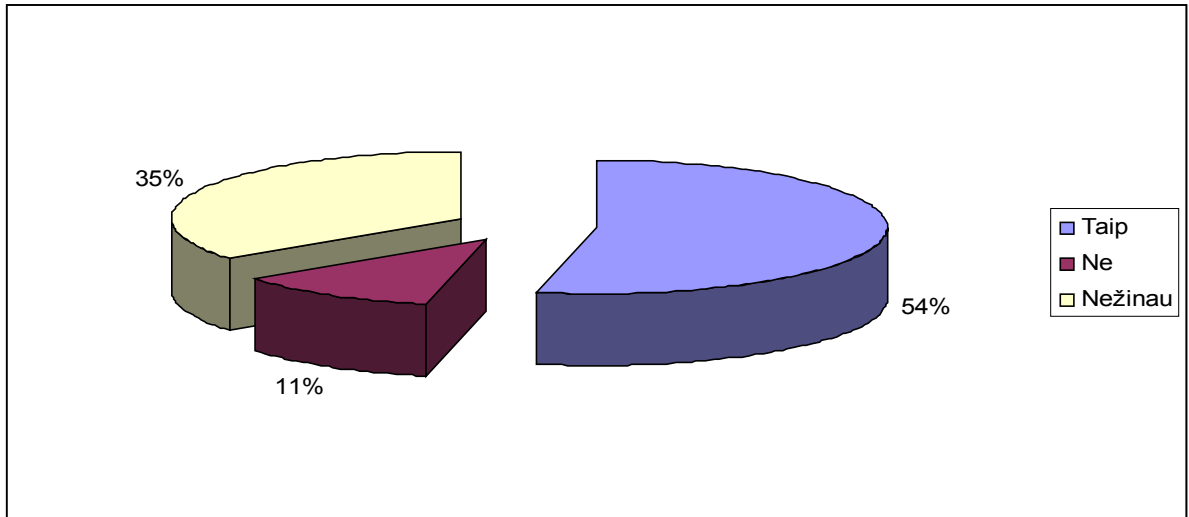
14 pav. Moksleiviai, turintys šeimoje (giminėje) neįgalų vaiką, bendravimo su jais procentinis pasiskirstymas.

Išanalizavus gautus anketinės apklausos rezultatus paaiškėjo, kad su negalia turinčiu vaiku sutiktų pašokti 30 % tiriamųjų, 29 % - sutiktų, bet tai priklausytų nuo neįgalaus vaiko amžiaus, 19% tiriamųjų nežino ar pašoktų su neįgaliu vaiku ir 19% nesutiktų pašokti su neįgaliu vaiku. Tyrimo duomenys parodė, kad tik 1% tiriamųjų įtakos turėtų kur reikėtų šokti ir 2 % tiriamųjų ar šokti su neįgaliu ar ne priklausytų nuo intelekto sutrikimo sunkumo (žr. 15 pav.).

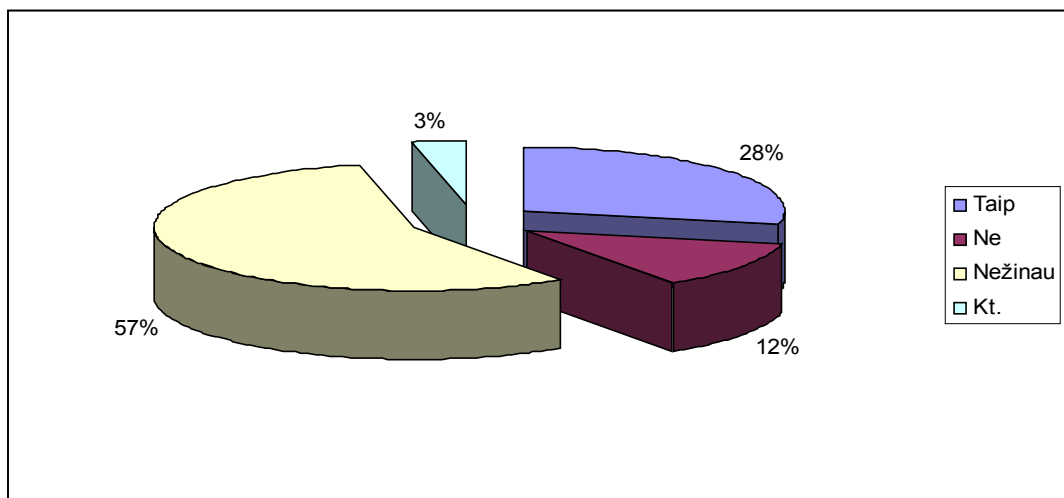
15 pav. Mokinių procentinis pasiskirstymas pagal sutikimą pašokti su negale turinčiu vaiku.

Pasiteiravome mokinių, ar jų manymu reikėtų mokyti proto negalę turinčius vaikus šokti. Dauguma tiriamųjų (54 %) mano, kad reikėtų mokyti, 35% tiriamųjų nežino, ir 11 % respondentų mano, kad nereikėtų mokyti šokti proto negalę turinčius vaikus (žr. 16 pav.).

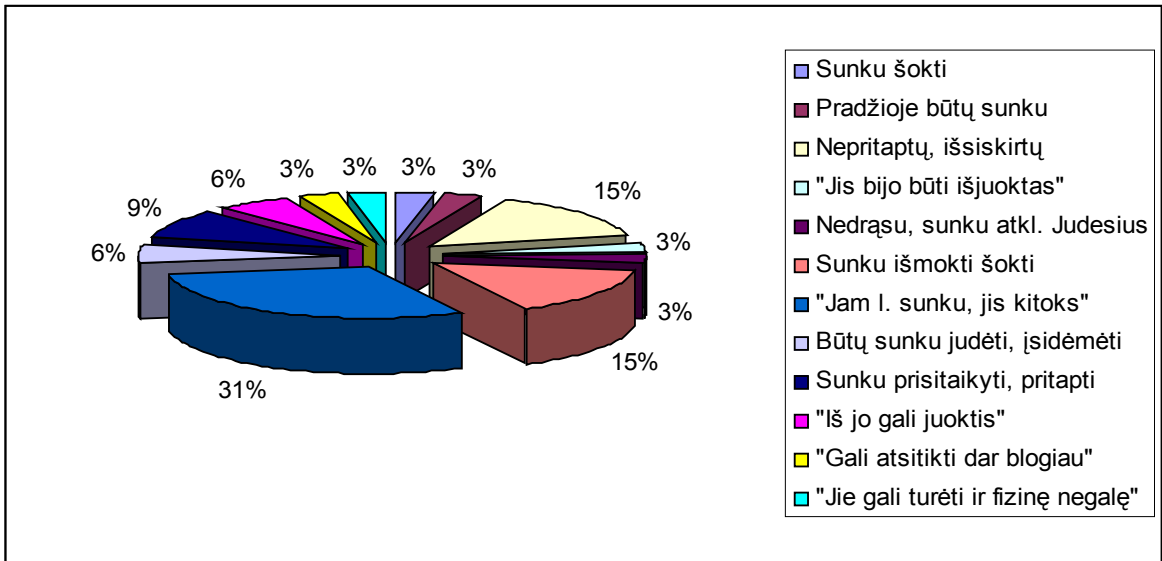
16 pav. Mokinių nuomonių pasiskirstymas, proto negalę turinčių vaikų mokymo šokti klausimu.

Daugiau nei pusė tiriamųjų (57 %) nežino ar negalę turinčiam vaikui būtų sunku įsilieti į šokių kolektyvą. Išanalizavus gautus rezultatus, paaiškėjo, kad tik 12 % tiriamųjų mano, kad nebūtų sunku neįgaliams vaikams įsilieti į šokių kolektyvą ir 28 % tiriamųjų taip nemano. Pastarųjų nuomone, neįgaliams vaikams būtų sunku (žr. 17 pav.).

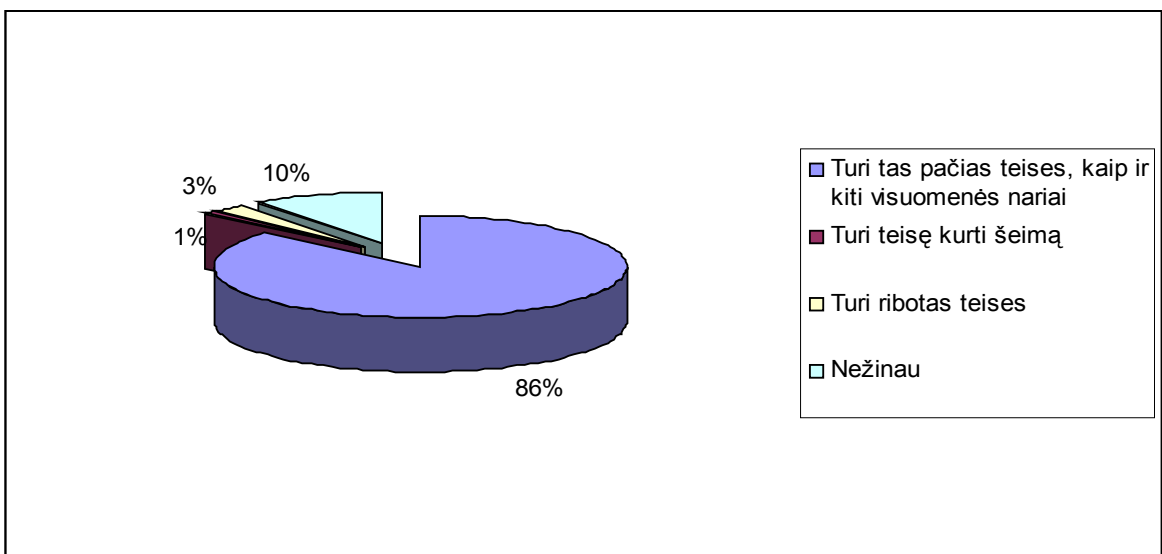
17 pav. Mokinių nuomonių pasiskirstymas, negalę turinčio vaiko įsiliejimo į šokių kolektyvą aspektu.

Tiriamieji, kurie mano, jog negalę turinčiam vaikui sunku įsilieti į šokių kolektyvą, nurodė įvairias priežastis. Trečdalis jų (31 %) nurodė, kad neįgaliam vaikui būtų labai sunku, nes jis kitoks“, 15 % mano, kad neįgaliam vaikui būtų sunku išmokti šokti ir jis nepritaptų, išsiskirtų, 9 % teigia, kad tokiems vaikams sunku prisitaikyti, pritapti. Kitos priežastys buvo šios: būtų sunku judėti , iš jo gali juoktis, gali atsitikti dar blogiau (3%), sunku šokti, būtų sunku judėti, įsidėmėti, nedrašu, sunku atlikti judesius (žr. 18 pav.).

18 pav. Mokinių priežastys, kurios gali sudaryti sunkumu įsiliejant į šokių kolektyvą procentinis pasiskirstymas.

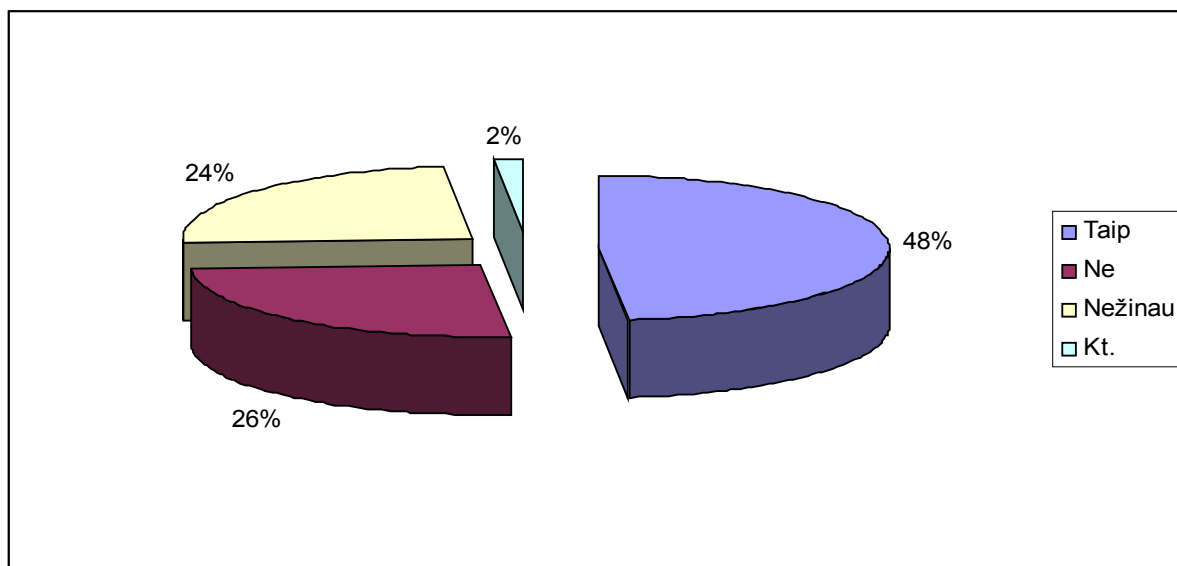
Išanalizavus gautus anketinės apklausos rezultatus paaiškėjo, kad didesnė dalis tiriamųjų (86%) mano, kad negalę turintis vaikas turi tas pačias teises, kaip ir kiti visuomenės nariai, 10 % nežino, kokias teises turi neįgalus vaikas ir tik keli tiriamieji mano, jog neįgalūs vaikas turi teisę kurti šeimą ar turi ribotas teises (žr. 19 pav.)

19 pav. Mokinių nuomonių procentinis pasiskirstymas, negalę turinčio vaiko teisių klausimu.

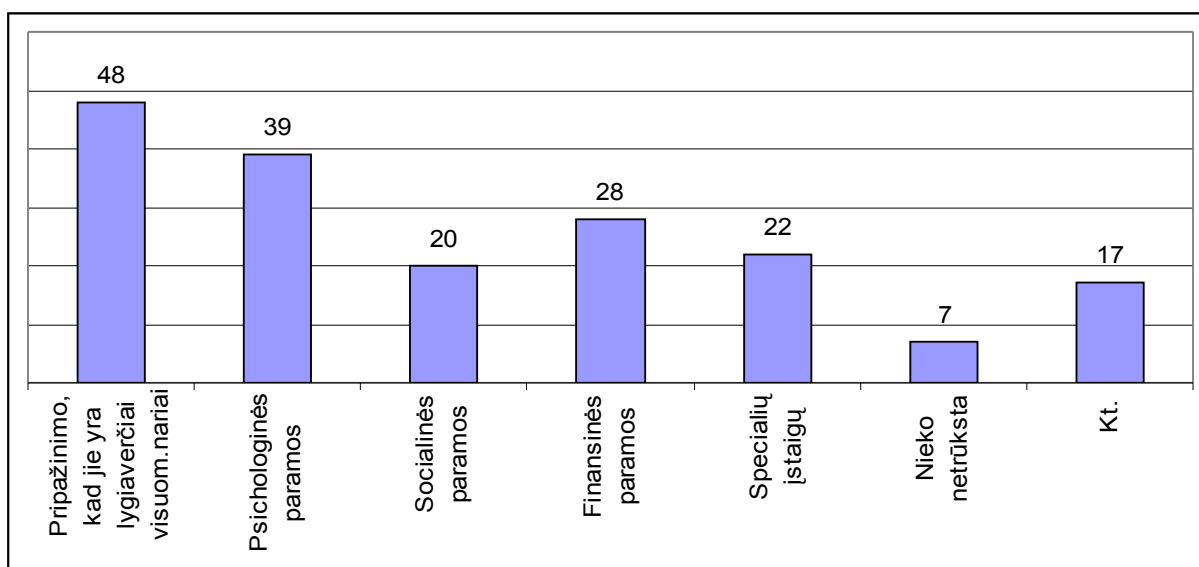
Išanalizavus gautus anketinės apklausos rezultatus paaiškėjo, kad 48 % tiriamųjų (n=56) teigia, kad neįgalieji turi tokias pačias pareigas kaip ir kiti vaikai, tačiau beveik ketvirtadalis 26 % tiriamųjų

galvoja kitaip. 24 % (n=28) tiriamųjų nežino, kokias pareigas turi neįgalūs vaikai ir 2 % pasirinko atsakymą „kita“ (n=2) (žr. 20 pav.).

20 pav. Mokinių nuomonių procentinis pasiskirstymas, lygiavertiškumo atžvilgiu.

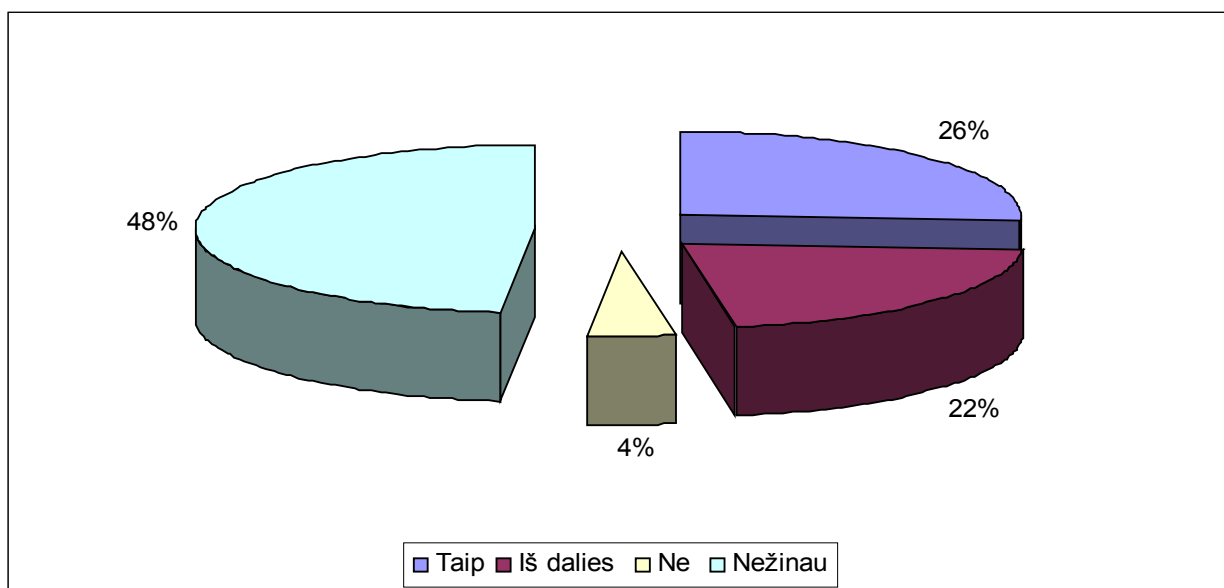
Tiriamųjų nuomonė apie tai, ko mūsų visuomenėje labiausiai trūksta negalę turintiems vaikams, išsiskyrė: 48% (n=56) tiriamųjų mano, kad neįgaliesiems vaikams trūksta pripažinimo būti lygiaverčiais visuomenės nariais, 39% (n=45) – trūksta psichologinės paramos, 28% (n=32) – trūksta finansinės paramos“, 20% (n=23) – trūksta socialinės paramos, 22% (n=25) – trūksta specialiųjų įstaigų. Tik 7% (n=8) tiriamųjų mano, kad neįgaliesiems vaikams nieko netrūksta (žr. 21 pav.).

21 pav. Tiriamųjų nuomonių procentinis pasiskirstymas.

Anketinės apklausos rezultatai parodė, kad beveik puse tiriamųjų 48 % nežino ar visuomenės požiūris daro įtaką neįgalųjų socialinei integracijai ir tik 4 % tiriamųjų mano, kad visuomenės

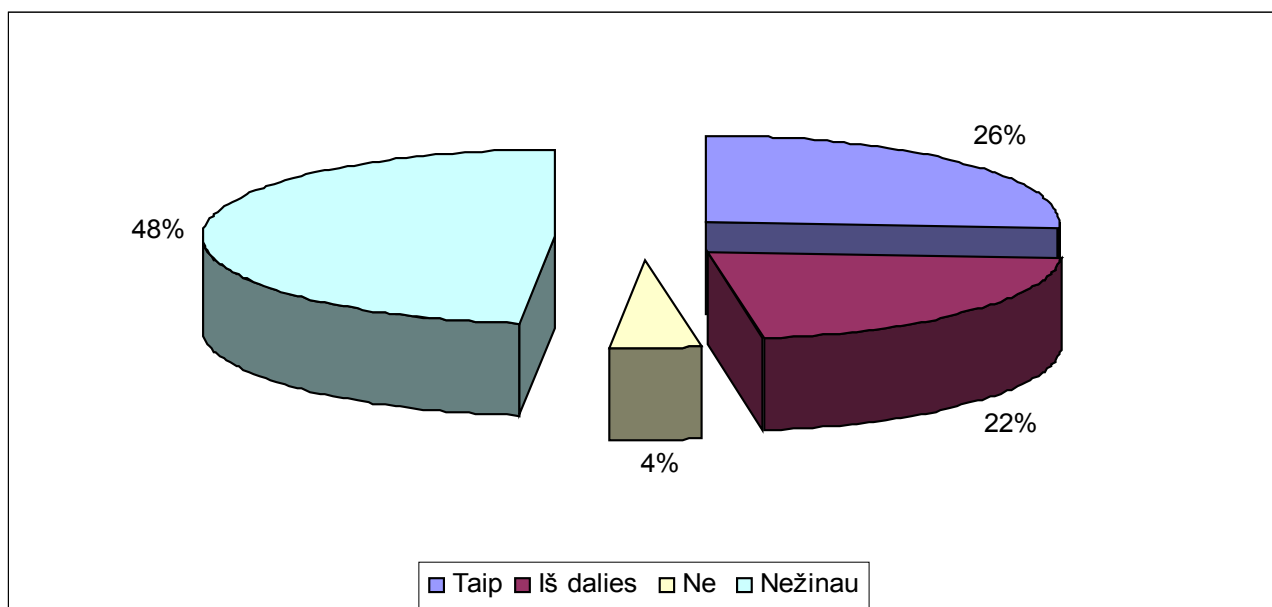
požiūris nedaro jokios įtakos neįgaliųjų socialinei integracijai. Likusieji 26 % tiriamieji mano, kad visuomenė daro įtaką socialinei integracijai ir 22 %v su šiuo teiginiu sutinka tik iš dalies (žr. 22 pav.).

22 pav. **Mokinių nuomonių procentinis pasiskirstymas, visuomenės požiūrio įtaka neįgaliųjų socialinei integracijai.**

Kadangi tiriamieji pasirinko, arba galėjo pasirinkti, kelis atsakymo variantus, tai bendra išraiška nėra lygi 116 (100 %).

22 paveiksle grafiškai pavaizduoti gauti anketinės apklausos rezultatai. Pastebime, kad beveik puse tiriamųjų 48 % „nežino“, ar visuomenės požiūris daro įtaką neįgaliųjų socialinei integracijai. Daugmaž vienodai pasiskirstė respondentai, kurių manymų visuomenė daro įtaką socialinei integracijai (26 %) ir „iš dalies“ – 22 % respondentų. 4 % tiriamųjų mano, kad visuomenės požiūris nedaro jokios įtakos neįgaliųjų socialinei integracijai.

2.3. Moksleivių požiūrio į integruotą šokių pakartotinis tyrimas

2.3.1. Tyrimo organizavimas, metodikos

Tyrimas vyko trim etapais:

- *I etape* (2009 m. sausio mėn.) buvo pristatoma programa mokiniams apie negalę turinčius vaikus;
- *II etape* (2009 m. vasario mėn.) buvo atlikta pakartotinė anketinė mokinių apklausa;
- *III etape* (2009 m. kovo mėn. – 2009 m. gegužės mėn.) buvo analizuojami ir apibendrinami tyrimo rezultatai; formuluojamos išvados ir rekomendacijos. Anketinės apklausos metu gauti duomenys buvo apdoroti kiekybiškai ir kokybiškai bei išreikšti grafiškai naudojant matematinę skaičiuoklę Mc Excel. Informacija pateikta paveiksluose. Programa buvo pristatyta verbaliniu būdu.

Tyrimo metodika. Mokiniam buvo pateikta mišraus tipo anketa (paremta hab. dr. prof. V. Gudonio ir doc. D. Mockevičienės paskaitų medžiaga, Bagdonas, (1995), Specialiojo ugdymo pagrindai, (2003)), sudaryta iš 25 klausimų (žr. 1 priedą). Supažindinimas su programa „Neįgalieji ir kodėl jie kitokie“ (paremta Gotaitis, (2001), Muceniekas, (2003), Ruškus, Daugėla, (2004)).

3 - 4 anketos klausimai padėjo nustatyti, ar mokiniai turi kokių nors žinių apie proto, judėjimo (fizinę) negalę, turinčius vaikus.

5 – 6 anketos klausimai parodė, kiek mokykla „kalba“ apie neįgaliuosius.

7 – 8 anketos klausimai padėjo nustatyti, kokių žinių mokiniai turi apie proto, judėjimo (fizinę) negalę.

9 – 12 anketos klausimai atskleidė „(ne)kontakta“ su neįgaliuoju ir priežastis.

13 anketos klausimas parodė savo žinių įvertinimą apie negalę.

14 anketos klausimas parodė mokinių požiūrį į neįgaliuosius.

15 – 17 anketos klausimai padėjo nustatyti, mokinių požiūrio į neįgaliuosius, priežastis.

18 anketos klausimas leido įvertinti, kiek mokiniams yra svarbi negalia.

19 – 21 anketos klausimai parodė mokinių požiūrį į integraciją per šokių.

22 – 23 anketos klausimai leido įvertinti mokinių požiūrį į neįgalųjų teises.

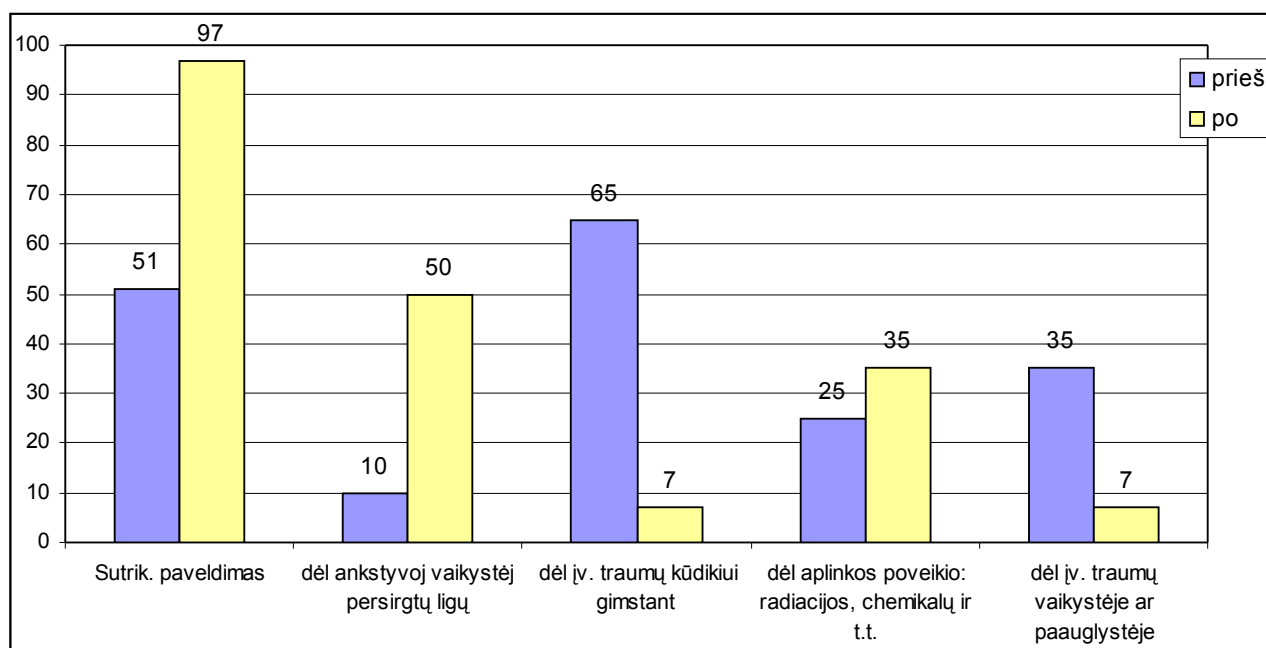
24 – 25 anketos klausimai leido įvertinti mokinių nuomonę į neįgaliųjų integraciją į visuomenę ir visuomenės požiūrio įtaką integracijai.

Atsakydami į klausimus, mokiniai turėjo įrašyti savo nuomonę arba pažymėti jų nuomonę atitinkantį atsakymą.

2.3.2. Moksleivių požiūrio į integruotą šoki tyrimo analizė po supažindinimo su programa „Neįgalieji ir kodėl jie tokie“

Analizuojame gautus rezultatus po supažindinimo su programa „Neįgalieji ir kodėl jie tokie“, kuriuos gavome anketinės apklausos būdu.

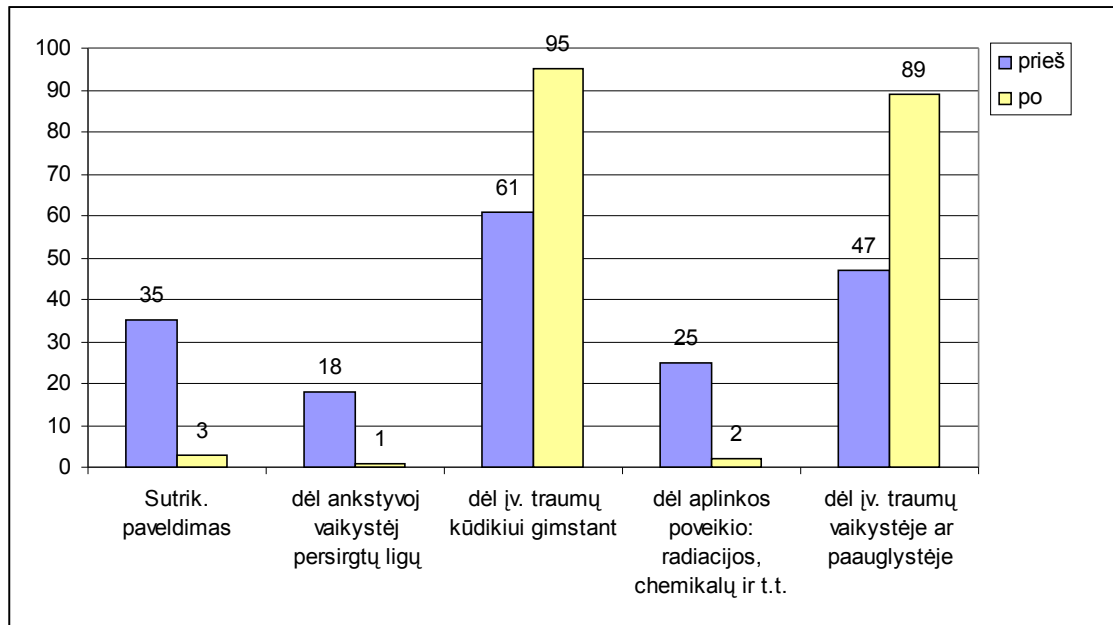
Paklausus mokinių, kokios priežastys gali lemti proto negalę, jų pateiktus rezultatus matome 23 paveiksle. Po dalyvavimo programoje dauguma moksleivių pasirinko teisingą atsakymą, kad ši sutrikimą vaikai paveldi – 97% (n=112) (prieš programą 51%), ženkliai padaugėjo manančių, kad ši negalia įgyjama dėl ankstyvoje vaikystėje persirgtų ligų – 50% (n=58) tiriamųjų (prieš programą 10%), taip pat padaugėjo respondentų, kurie nurodė proto negalios atsiradimo priežastį – neigiamą aplinkos poveikį - 35% (n=40) (prieš programą 25%). Tyrimo duomenys parodė, kad labai sumažėjo respondentų, kurie manė, kad proto negalios atsiradimo priežastys susijusios su įvairiomis traumomis vaikystės ar paauglystės amžiuje (7%) (n=8) (prieš programą 35) ir įvairiomis traumomis kūdikiui gimstant 7% (n=8) (prieš programą 65%) (žr.23 pav.).

23 pav. Tiriamųjų nuomonių apie priežastis, lemiančias proto negalią procentinis skirstinys

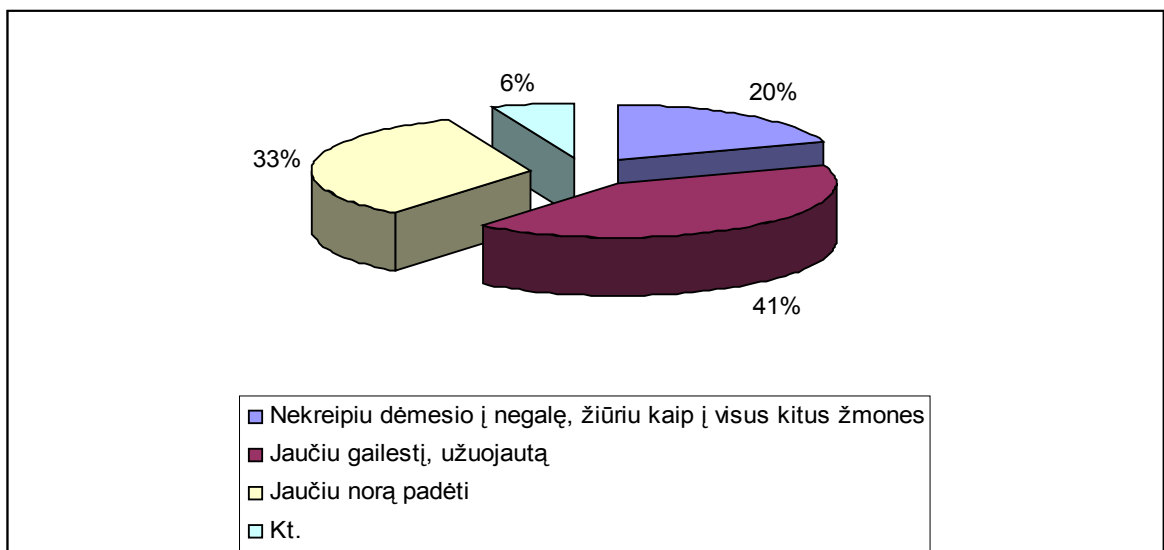
Po dalyvavimo programoje, labai ženkliai sumažėjo, tų respondentų, kurie pažymėjo neteisingą atsakymą, kad fizinis sutrikimas gali būti paveldimas 3% (n=4) (prieš programą 35%), tačiau labai džiugu, kad padaugėjo tiriamųjų, kurie nurodė, kad fizinės negalės priežastys gali būti: įvairios traumos kūdikiui gimstant – 95% (n=110) (prieš programą 61%), įvairios traumos vaikystės ar

paauglystės amžiuje – 89% (n=103) (prieš programą 47%) (žr. 24 pav.). Ženkliai sumažėjo respondentų, kurie nurodė fizinės negalios atsiradimo priežastis, susijusias su ankstyvoje vaikystėje persirgtomis ligomis (1%) (prieš programą 18%) ir aplinkos poveikiu (radiacija, chemikalai ir kt.) (2%) (prieš programą 25%). Tyrimo duomenys rodo, kad tiriamieji įgijo daugiau žinių apie negalia turinčius vaikus nei jų turėjo iki dalyvavimo programoje.

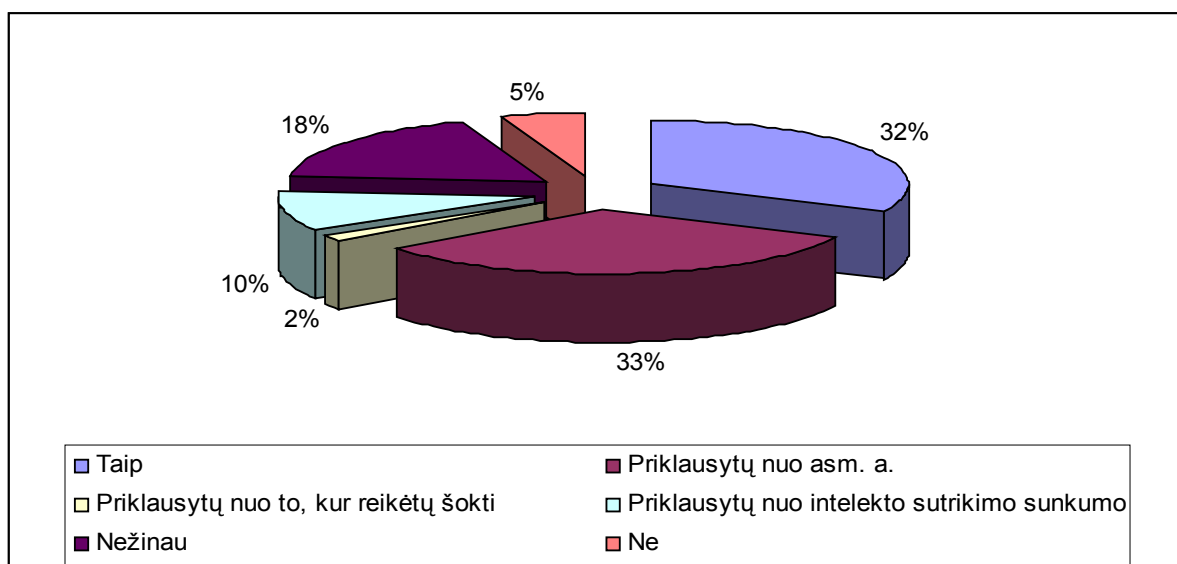
24 pav. Tiriamųjų nuomonių apie priežastis, lemiančias fizinę negalią procentinis skirstinys

Po dalyvavimo tyrimo programoje, kaip buvo pastebėta ir prieš programą, didelė dalis tiriamųjų (41%, n=60) jaučia gailestį, užuojautą, jaučia norą padėti (33%, n=49), nekreipia dėmesio į negalę, žiūri kaip ir į visus kitus vaikus (20%, n=29) ir 6% tiriamųjų pažymėjo „kita“ (žr. 25 pav.). Tyrimo pabaigoje nei vienas tiriamasis nenurodė, kad bijo tokių asmenų ar jaučia jiems pasibjaurėjimą.

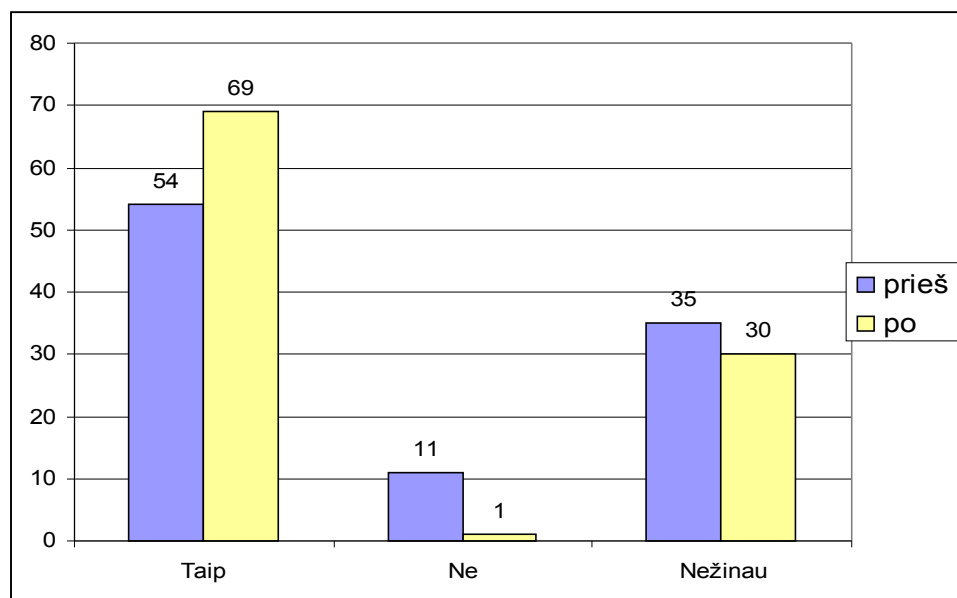
25 pav. Pojūčiai, kuriuos patiria mokiniai sutikę negalę turintį vaiką.

Išanalizavus gautus anketinės apklausos rezultatus po dalyvavimo programoje paaiškėjo, kad tiriamųjų nuomonė dėl sutikimo pašokti su neįgaliuoju kito neženkliai. Tyrimo duomenimis, su negalę turinčiu vaiku sutiktą pašokti 32 % tiriamieji (n=38) (prieš programą 30%), sutikimas priklausytų nuo asmens amžiaus 33% tiriamųjų (n=38) (prieš programą 29%). Kaip ir prieš dalyvavimą programoje, taip ir po jos 18 % mokinių nežino ar sutiktą pašokti su tokiu vaiku (n=21). Tyrimo pabaigoje padaugėjo tiriamųjų, kuriems įtakos apsispręsti dėl sutikimo pašokti su neįgalų vaiku turėtų intelekto sutrikimo sunkumas (10%, n=12) (prieš programą 2%). Smagu, kad ženkliai sumažėjo iki 5 % (n=6) tų respondentų, kurie nesutiktą pašokti su neįgaliu vaiku 9 prieš programą 19%). Grafinė duomenų išraiška pateikta 26 paveiksle.

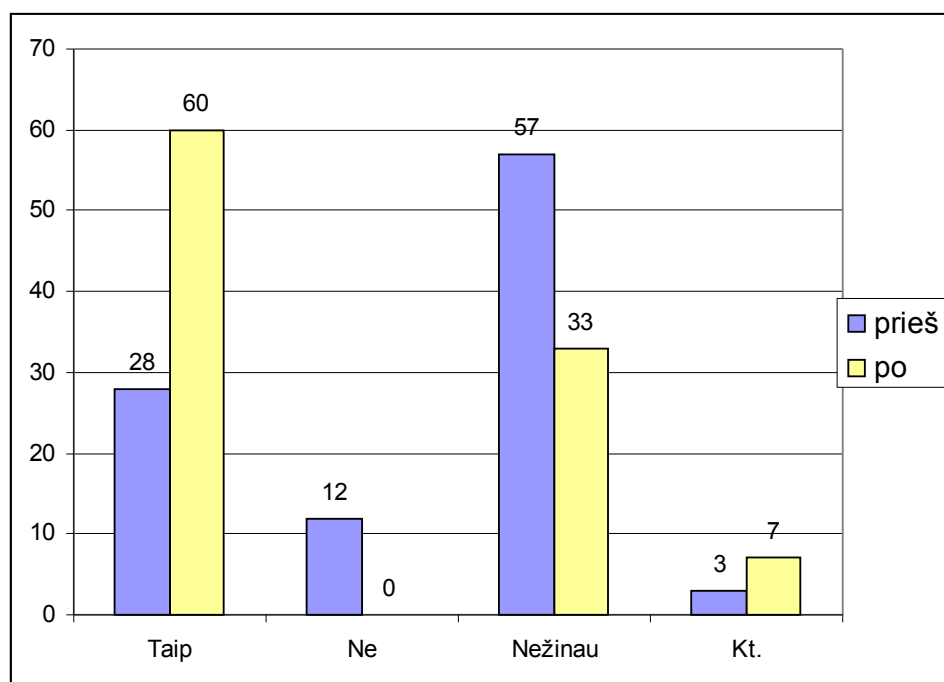
26 pav. Mokinių procentinis pasiskirstymas pagal sutikimą pašokti su negalę turinčiu vaiku.

Po dalyvavimo tyrimo programoje, dauguma tiriamųjų (69 %) mano, kad proto negalią turinčius vaikus reikėtų mokyti šokti. reikėtų mokyti, nors prieš supažindinimą su tyrimo programa, anketinės apklausos duomenys parodė ženkliai mažiau taip manančių tiriamųjų (žr. 27 pav.). Sumažėjo 5 % tiriamųjų, kurie nežino (30 %), ir 10 %, kurie mano, kad nereikėtų mokyti šokti proto negalę turinčius vaikus (1 %). Grafinė duomenų išraiška pateikta 27 paveiksle.

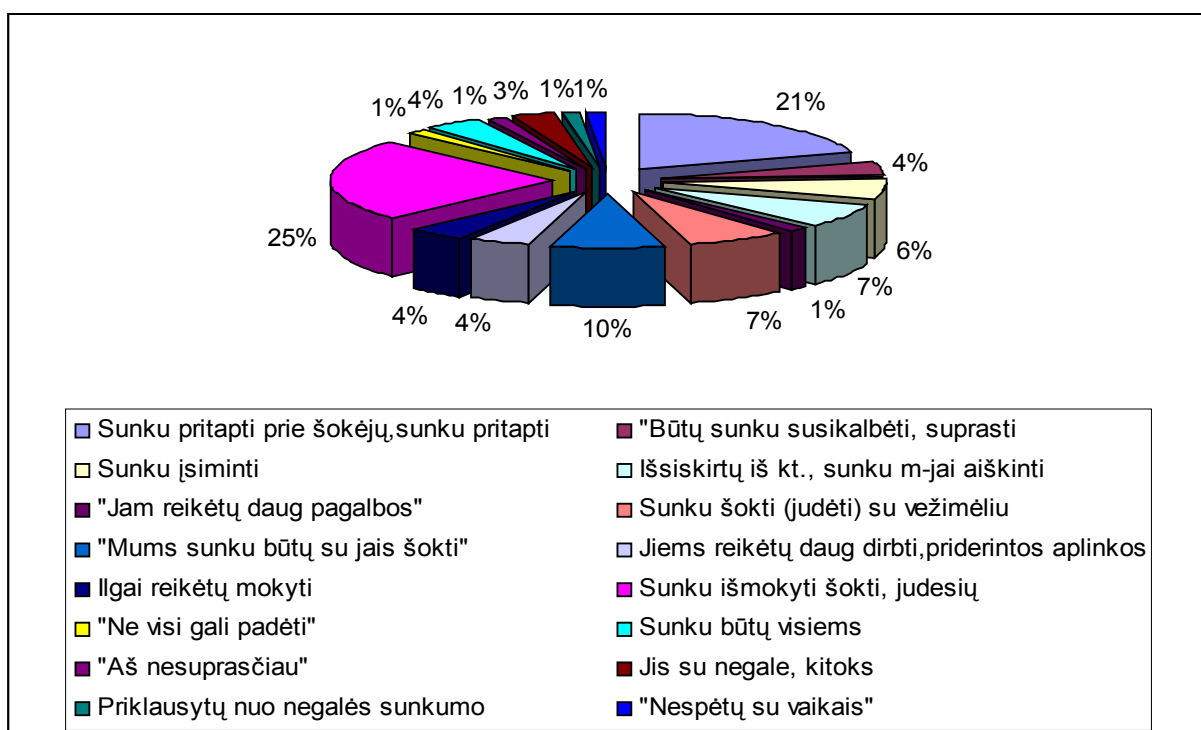
27 pav. Mokinių nuomonių pasiskirstymas, proto negalę turinčių vaikų mokymo šokti klausimu.

Mokinių buvo klausiama, ar negalę turinčiam vaikui būtų sunku, jų manymu, įsilieti į šokių kolektyvą. Išanalizavus gautus rezultatus, paaiškėjo, kad dauguma moksleivių mano, jog „taip“, būtų sunku 60 % (n=70), o tai 32 % daugiau nei buvo prieš supažindinimą su programa, 33 % tiriamųjų nežino ar sunku būtų (24 % mažiau nei prieš programą) (žr. 28 pav.). Po dalyvavimo tyrime programoje, nei vienas tiriamasis nenurodė, kad sutrikusio intelekto vaikui nebūtų sunku įsilieti į šokio kolektyvą.

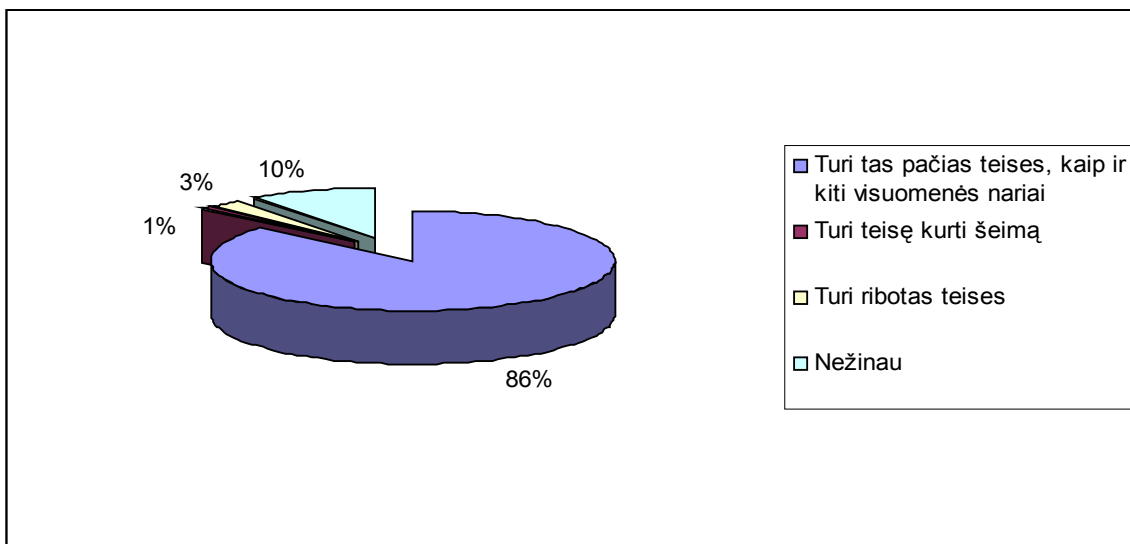
28 pav. Mokinių nuomonių pasiskirstymas, negalę turinčio vaiko įsiliejimo į šokių kolektyvą aspektu.

Tiriamieji, kurie mano, jog negalę turinčiam vaikui sunku įsilieti į šokių kolektyvą, nurodė įvairias priežastis. Dauguma jų (25 %) nurodė, kad sunku išmokyti šokti, judesį, 21 % mano, kad sunku pritapti; sunku pritapti prie šokėjų, 10 % teigia, kad jiems patiems sunku būtų šokti su jais, po 7 % pasiskirstė tų nuomonės, kurie teigia, kad „sunku šokti (judėti) su vežimėliu“ ar „jie išsiskirtų iš kitų; sunku mokytojui aiškinti“, 6 % tiriamųjų nurodė priežastį, kad „sunku būtų įsiminti“, po 4 % pasiskirstė nuomonės: „sunku būtų visiems“, „ilgai reikėtų mokyti“, „jiems reikėtų daug dirbti, priderintos aplinkos“, „būtų sunku susikalbėti, suprasti“. 3 % mano, todėl kad „jis su negale, kitoks“ ir po 1 % pasiskirstė priežastys: „nspėtų su vaikais“, „priklausytų nuo negalės sunkumo“, „aš nesuprasčiau“, „ne visi gali padėti“, „jam reikėtų daug pagalbos“. Duomenys grafiškai pavaizduoti 29 paveiksle.

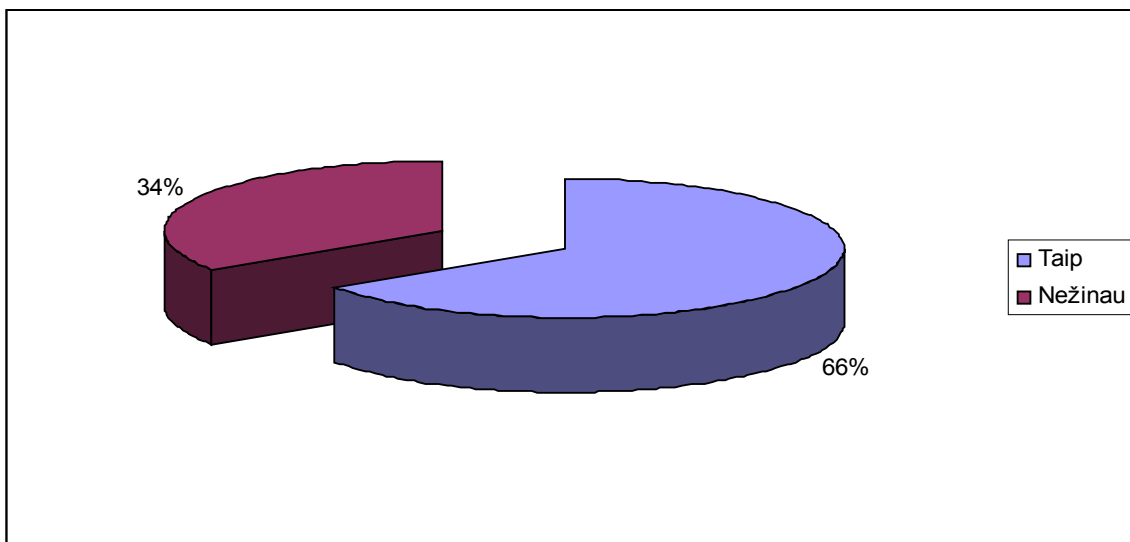
29 pav. Mokinių priežastys, kurios gali sudaryti sunkumu įsiliejant į šokių kolektyvą procentinis pasiskirstymas.

Išanalizavus gautus anketinės apklausos rezultatus paaiškėjo, kad 86 % tiriamųjų (t.y. 36 % daugiau nei pr. prog.) mano, kad negalę turintis vaikas „turi tas pačias teises, kaip ir kiti visuomenės nariai“, 10 % nežino, kokias teises turi neįgalus vaikas (t.y. 32 % mažiau), 3 % tiriamųjų mano, jog toks vaikas „turi ribotas teises“ ir 1 % nurodė, tik „turi teisę kurti šeimą“. Grafinė duomenų išraiška pateikiama 30 paveiksle.

30 pav. **Mokinių nuomonių procentinis pasiskirstymas, negalę turinčio vaiko teisių klausimu.**

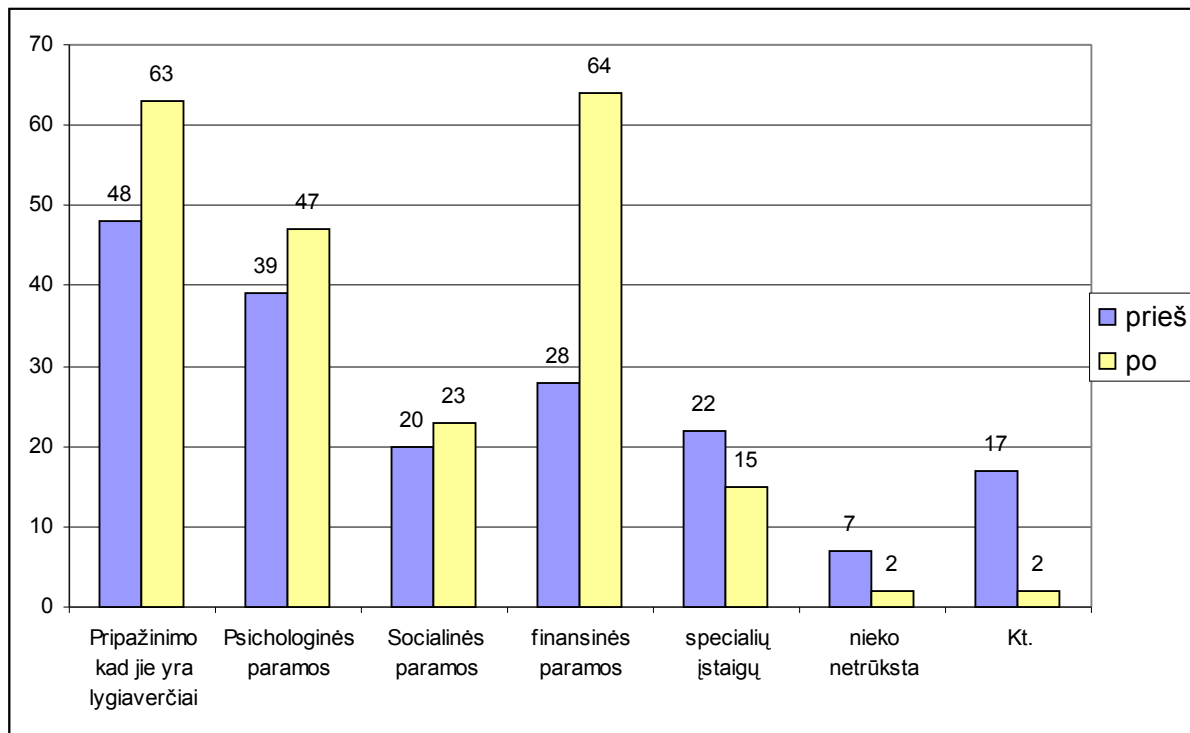
Išanalizavus gautus anketinės apklausos rezultatus paaiškėjo, kad daugiau nei puse tiriamųjų 66 % tiriamųjų (n=76) (prieš programą 48%) teigia, kad neįgalieji turi tokias pačias pareigas kaip ir kiti vaikai, o 34 % respondentų (n=40) nežinojo, kokias pareigas turi neįgalūs vaikai (prieš programą 24%) (žr. 31 pav.). reikėtų pastebėti, kad po dalyvavimo tyrimo programoje, neliko nei vieno tiriamąjo, kuris manytų, kad neįgalūs vaikai turi kitokias pareigas ir teises kaip įgalūs. Nors programos pradžioje tyrimo rezultatai atskleidė 26 % taip manančių tiriamųjų.

31 pav. **Mokinių nuomonių procentinis pasiskirstymas, lygiavertiškumo atžvilgiu.**

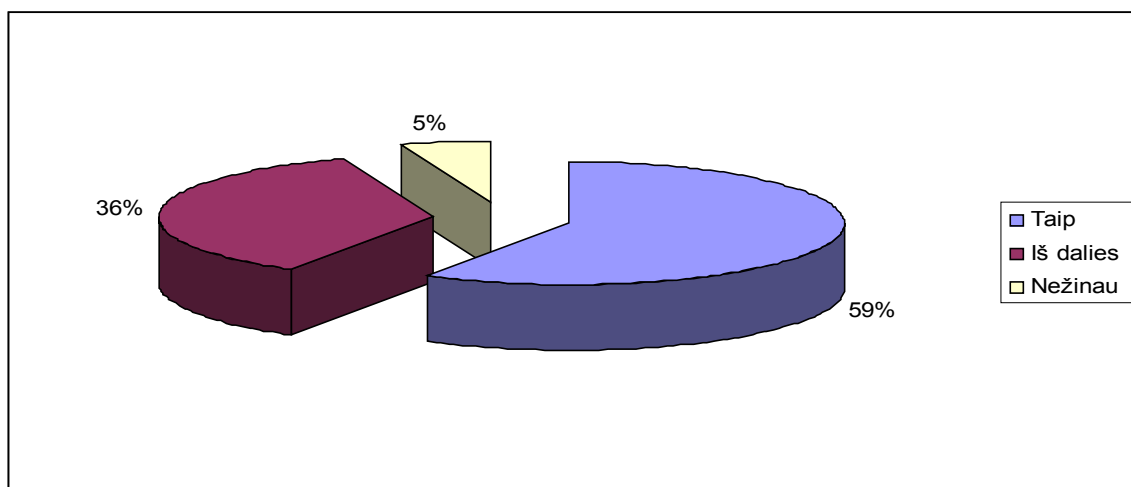
Tiriamieji, nurodydami ko mūsų visuomenėje labiausiai trūksta negalę turintiems vaikams, po dalyvavimo tyrimo programoje, daugiausi išskyrė pripažinimą, kad jie yra lygiaverčiai visuomenės nariai (63%, n=73) (t.y. 17 respondentų daugiau nei prieš supažindinant su programa), psichologinę paramą (47%, n=54) (t.y. 9 daugiau), ir finansinę paramą (64%, n=74) (t.y. 42 daugiau) (žr. 32 pav.).

tyrimo eigoje sumažėjo tiriamųjų, kuriems atrodo, kad negalios vaikams reikia specialių įstaigų ar jiems nieko netrūksta (žr. 32 pav.).

32 pav. Tiriamųjų procentinis nuomonių pasiskirstymas.

33 paveiksle matyti, kad daugiau nei pusė tiriamųjų (59 %) mano, kad visuomenė daro įtaką socialinei integracijai, iš dalies – 36 % respondentų ir 5 % nežino, ar visuomenės požiūris daro įtaką neįgaliųjų socialinei integracijai. Po tyrimo programos, nei vienas tiriamasis nenurodė, kad visuomenė neturi poveikio neįgaliųjų socialinės integracijos vyksmui.

33 pav. Mokinių nuomonių procentinis pasiskirstymas, visuomenės požiūrio įtaka neįgaliųjų socialinei integracijai.

Analizuojant mokinių atsakymus prieš supažindinimą su programa „Neįgalieji ir kodėl jie kitokie“ ir po jos, galima teigti, kad tiriamieji susipažinę ar prisiminę (tie, kurie jau buvo girdėję), apie vaikus su proto ir fizine negalia, pakeitė nuomonę dėl neįgaliųjų integracijos į visuomenę.

Analizuojant, kaip mokiniai priima neįgaliuosius vaikus, pastebėta, kad dauguma mokinių nėra bendravę su negalia turinčiu vaiku. Priežastys: „*nepažįstu nei vieno tokio vaiko*“, „*šalia jaučiuosi nejaukiai*“, „*šaipytusi draugai*“, „*neleidžia tėvai*“, „*kita*“ parodo, kad visuomenėje dar nėra itin pastebimi neįgalieji arba tiesiog jų nenorima pastebėti, dėl visuomenės požiūrio į juos. Vaikams tai įtakos daro jų tėvai, draugai, tačiau jei ir ne tai, mokiniai bijo bendrauti ar nebendruoja ir todėl, kad „*nežino, kaip tinkamai elgtis (kad neižeistų ir pan.)*“. Tikslinga būtų supažindinti kaip bendrauti su neįgalium vaiku ir ko nederėtų daryti, tai atvertų galimybes įgaliesiems drąsiau jaustis sutikus neįgalųjį, o neįgaliajam – lygiaverčiu visuomenės nariu. Mokinius bendrauti paskatintų „*noras padėti*“, „*smalsumas*“, „*kitos*“ priežastys ar net „*kieno nors prašymas*“, tačiau buvo ir tokių mokinių kurie teigė, jog jų „*niekas nepaskatintų*“ bendrauti, džiugu, kad tai labai maža dalis. Daugumai mokinių neįgalieji suteikia „*gailestį, užuojautą*“ ir „*norą padėti*“.

Paaikškėjo, kad yra moksleivių, kurių šeimoje (giminėje) yra/buvo vaikų su negalia, tačiau ne visi jie noriai bendruoja su jais.

Analizuojant, ar mokiniai turi pakankamai žinių apie neįgaliųjų integraciją į visuomenę, susidarė nuomonė, kad jiems nelabai rūpi neįgaliųjų integracija, tačiau supažindinus su programa pastebėta pokyčių. Atsirado ženkliai daugiau moksleivių, kurie „pagalvojo apie tokią galimybę“, kaip būtų jei neįgalus vaikas atsirastų tarp jų“.

Paaikškėjo, kad įgalieji vaikai priimtų neįgalųjį, kaip savo šokio partnerį, tačiau tai „*priklausytų nuo vaiko amžiaus*“, daugiau nei ketvirtadalis sutiktų, be jokių „*jei*“, yra tokių, kurie negalėjo atsakyti, ar sutiktų pašokti su neįgalium, tačiau tokia pat dalis pasiskirstė ir tokių mokinių, kurie nesutiktų pašokti ir tik keletui „*priklausytų nuo to, kur reiktų šokti*“ ir „*priklausytų nuo intelekto sutrikimo sunkumo*“. Džiugu pastebėti, kad po supažindinimo su programa sumažėjo mokinių, kurie nesutiktų pašokti su negalia turinčiu vaiku, nedaug bet padaugėjo ir tų, kurie sutiktų pašokti. Išlieka bijojimas visuomenės požiūrio, kurį parodo mokinių atsakymo pasirinkimas: „*priklausytų nuo to, kur reiktų šokti*“. Padaugėjo tų mokinių, kurių pasirinkimas „*priklausytų nuo sutrikimo sunkumo*“, išliko mokinių, kuriems turi reikšmės vaiko amžius.

Analizuojant integraciją per šokio pamokas (per šoki) galimybes pastebėta, kad dalyvavimas šokio pamokose neįgaliesiems ir įgaliesiems drauge atvertų didesnes neįgaliųjų į visuomenę integracijos galimybes. Nors mokiniai nurodė labai daug priežasčių, kurios suteikia neįgaliesiems sunkumų įsilieti į šokio kolektyvą, liko ženkliai mažiau, kurie nebemano, kad nėra sunku tai padaryti. Tikslinga keletą mokinių pamąstymų paminėti darbe, nes jie padeda suvokti neįgaliųjų galimybes integruotis į visuomenę. Mokiniai teigia, kad neįgaliesiems būtų „*sunku išmokti judesiu, šokti*“,

„sunku pritapti“. „Būtų sunku mokytojais aiškinti“, „mums suprasti“ būtų sunku šokti su vežimėliu“, „reikėtų priderintos aplinkos“ ir idėti: daug darbo ir pastangų“ bei kt. Daugiau nei pusė tiriamųjų mano, kad reikia vaikus su negale mokyti šokti, tik keletas mokinių nemano, kad tai reikėtų daryti.

Mokinių teigimu, mūsų visuomenėje neįgaliesiems labiausiai trūksta „pripažinimo, kad jie yra lygiaverčiai visuomenės nariai“, „finansinės paramos“, „psichologinės paramos“, „socialinės paramos“ bei „specialių įstaigų“.

95 % tiriamųjų nurodė, kad visuomenės požiūris turi įtakos neįgaliųjų integracijai ir tik 5 % tiriamųjų „nežino“. Manome, kad tikslinga mokinius supažindinti (ir kuo anksčiau) su neįgaliais vaikais, nes tai formuoja visuomenės požiūrį, kuris turi didelės reikšmės neįgaliųjų integracijai šiandien.

Apibendrinus mokinių anketinės apklausos rezultatus, išaiškėjo, kad:

- Skirtingai mokiniai vertina neįgaliuosius ir jų integracijos galimybes prieš supažindinimą su programa „Neįgalieji ir kodėl jie kitokie“ ir po jos. Įtakos gali turėti mokinių įgytos žinios apie neįgaliuosius ir išorinė aplinka (visuomenė);
- Eksperimente dalyvavę mokiniai pateikė savo požiūrį į integruotą šokį. Gauti rezultatai parodė, kad supažindinus mokinius su neįgaliaisiais ir pamokius, kaip reikėtų su jais bendrauti ir elgtis, neįgaliesiems būtų daug lengviau integruotis į visuomenę. Ir tai padaryti padėtų šokis drauge;
- Vertinant, ar visuomenės požiūris daro įtaką neįgaliųjų integracijai, 95 % mokinių nurodė, jog „taip“ ir „iš dalies“. 5 % mokinių nežino.

IŠVADOS

1. Išanalizavus mokslinę literatūrą paaiškėjo, kad vaikų veikla šokių kolektyve yra komandinio pobūdžio ir čia yra palanki terpė neįgaliųjų integracijai reikštis. Įgaliųjų ir neįgaliųjų įtraukimas į šokius yra gera galimybė integruotis neįgaliesiems į visuomenę per bendrą veiklą su įgaliaisiais.
2. Tyrimo duomenimis, trečdalis mokinių nėra girdėję apie neįgaliuosius. Tik 34 proc. tiriamųjų nurodė, įgytas žinias apie neįgaliuosius jiems perteikė mokytojai.
3. Mokinius bendrauti su neįgaliaisiais paskatintų „*noras padėti*“, „*smalsumas*“, tačiau buvo ir tokių mokinių kurie teigė, jog jų „*niekas nepaskatintų*“ bendrauti, neįgalieji suteikia „*gailestį, užuojautą*“ ir „*pasibjaurėjimą*“. Po dalyvavimo tyrimo programoje, nei vienas mokinytis nurodė neigiamų jausmų neįgaliajam.
4. Tyrime dalyvavę mokiniai pateikė savo požiūrį į integruotą šokių. Gauti rezultatai parodė, kad supažindinus mokinius su neįgaliaisiais ir pamokius, kaip reikėtų su jais bendrauti ir elgtis, neįgaliesiems būtų daug lengviau integruotis į visuomenę. Kuo daugiau bus kalbama visuomenėje, kas tai yra neįgalieji ir jie bus vertinami kaip lygiaverčiai visuomenės nariai, tuo lengviau bus neįgaliesiems integruotis į visuomenę ir įgalieji priims juos tokius, kokie jie yra.
5. Tyrimo pradžioje iškelta hipotezė pasitvirtino: įgaliųjų ir neįgaliųjų mokinių įtraukimas gali padėti neįgaliųjų integracijai į visuomenę. Po dalyvavimo tyrimo programoje 95 % mokinių nurodė, jog požiūris į neįgaliuosius daro įtaką jų integracijai.

REKOMENDACIJOS

1. Siekiant sustiprinti choreografinės veiklos tinkamumą integruotis vaikams su negalia į visuomenę, tikslinga choreografijos specialistams organizuoti seminarus, atviras pamokas ir aktyviai dalintis patirtimi.
2. Mokytojams siūloma pasitarti su specialistais, kaip būtų galima geriau pažinti vaikus su negalia ir kaip su jais dirbti.
3. Šokių vadovams rekomenduojama pirmiausia atsižvelgti į kiekvieno gebėjimo mokytis lygmenį, apsišarvuoti kantrybe ir padedant integruotis neigaliajam tarp įgaliųjų prieš tai individualiai padirbėti su judesiais. Kai neįgalusis mokinys suvokia, kad tikima jo sugebėjimu išmokti, jis tampa visaverčiu visuomenės nariu, pasitikinčiu savimi, turinčiu aukštą savigarbos lygį.
4. Reikia ugdymo aplinkas pritaikyti specialiesiems poreikiams.
5. Kiekvienas mokytojas turėtų būti susipažinęs su specialiųjų poreikių vaikų ypatumais ir jų mokymo specifika.

LITERATŪRA

1. Adomaitienė, R. (2003). Taikomoji neįgaliųjų fizinė veikla. Kaunas.
2. Auxter, D., Pyfer, J., & Huettig C. (1993). Principles and methods of adapted physical education and recreation. Mosby – Year Book.
3. Bagdonas, A. (1995). Sutrikimų klasifikacija. Vilnius: VU leidykla.
4. Block, M. E., & Krebs, P.I. (1992). An alternative to the continuum of least restrictive environments: a continuum of support to regular physical education. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 3, 167-176.
5. Chadsey-Rush, J., Linneman, D., & Rylance, B. J. (1997). Belief about social integration from the perspectives of person with mental retardation, job coaches and employers. *American Journal on Mental Retardation*, 102(1), 1-12.
6. Eichstaedt, C. B., Wang, P. Y., Palacek J. J., & Dohrmann P. F. (1991). Physical fitness and motor skill levels of individuals with mental retardation: mild, moderate and individuals with Down syndrome ages 9 to 21. Normal: Illinois State University Printing Services.
7. Eichstaedt, C., & Lavay, B. (1992). Physical activity for individuals with mental retardation: Infants to adults. Champaign, IL: Human Kinetics.
8. Epstein, M. E., Pollaway, E. A., Patonn, J. R., & Foley, R. (1989). Mild retardation, students characteristics and services. *Education, Training and Mantal Retardation*, 24, 7-46.
9. Fox R. A. et al. (1985). Incidence of obesity among retarded children. *Education, Training and Mantal Retardation*, 20, 175-181.
10. Gotaitis, V., (2001). Neįgalieji apie savo gyvenimą. Vilnius.
11. Grossman, H. J. (1983). Manual on terminology and future directions in mental retardation. Washington, DC: American Association on Mental Deficiency,
12. Gudonis, V., (2008). Paskaitų medžiaga.
13. Guralnick, M. J. (1990). Major accomplishments and future directions in early childhood mainstreaming. *Early Childhood Special Education*, 10, 1-17.
14. Įstatymų, skirtų žmonėms su negalia, vadovas. (1998). Vilnius: Negalės informacijos ir konsultavimo biuras.
15. Kelly, L. E., Rimmer, J. H., & Ness, R. A. (1986). Obesity levels in institutionalized mentally retarded adults. *Adapted Physical Education Quarterly*, 3, 167-176.
16. Kleih, T., Gilman, E., & Zigler, E. (1992). Special Olympics an evaluation by professionals and parents. Special Olympics International, Washington, DC.

17. Luckasson, R., Coulter, D., Polloway, E., Deiss, S., Schalock, R., Snell, M., Spitalnik, D., & Stark, J. (1992). *Mental retardation: Definition, classification and systems of supports*. Washington, DC: American Association on Mental retardation.
18. Mockevičienė, D., (2008). *Paskaitų medžiaga*.
19. Muceniekas, G., (2003). *Negalės etiketas: bendravimas su žmonėmis, turinčiais negalią*. Vilnius.
20. Navardauskienė, L., Rėklaitienė, D. (2008). *Neįgaliųjų šokio teorija, metodika ir organizavimas*. Kaunas.
21. Pūras, D. (1997). *Negalės žmonės sugrįžta į visuomenę*. Vilnius: Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“. 9-17, 54-59.
22. Rimmer, J. H. (1994). *Fitness and rehabilitation programs for special population*. WCB Brownt Benchmark.
23. Ruškus, J. (2001). *Negalės psichologija / Mokomoji knyga*. Šiauliai: ŠU.
24. Ruškus, J. (2002). *Negalės fenomenas. Monografija*. Šiauliai: ŠU.
25. Ruškus, J., Daugėla, M., (2004). *Socialinio fizinės negalios vaizdingumo Lietuvos žiniasklaidoje struktūra ir kryptingumas*. Šiauliai.
26. Sherrill, C. (1982). *Adapted physical education and recreation*. WmC. Brown Publishing, Dubuque, Iowa.
27. Sherrill, C. (1998). *Adapted Physical Activity, recreation and sport: Cross disciplinary and lifespan (5ththed)*. Dubuque, IA: Brown and Benchmark
28. Songster, T. B. (1984). *The Special Olympics sport program: An international sport program for mentally retarded athletes*. In: C. Sherrill (Ed.), *Sport and disabled athletes (p.p. 73-79)*. Champaign, IL: Human Kinetics.
29. *Specialiojo ugdymo pagrindai*. (2003). Šiauliai.
30. *Specialiųjų poreikių vaikų integravimo problemos (Ataskaita Švietimo ir mokslo ministerijai)*, 2003
31. Stein, J. (1978). *Physical education and sports as required by P. L. 94-142 and section 504*, *American Correction and Therapy Journal*, 32, 145-151.
32. Surburg, P. R. (1985). *Basic problems in motor learning research*. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 2, 98-106.
33. Surburg, P. R. (1986). *The influence of task incompletion of motor skill performance of mildly retarded adolescents*. *American Correction Therapy Journal*, 42, 13-21.
34. *TLK-10 psichikos ir elgesio sutrikimai: klinika ir diagnostika*. Pasaulinė sveikatos organizacija, Ženeva, 1992.

35. Whitman, I., Hantula, D. A., & Spence, B. (1990). Current issues in behavior modification with mentally retarded persons. Plenum Publishing, New York.
36. Yabe, K. Et al. (1985). Developmental trends of jumping reaction time by means of EMG in mentally retarded children. *American Journal of Mental Deficiency* 29, 137-145.
37. (1989). Tautinė mokykla, I. Mokyklų tipų koncepcijų projektai.
38. <http://www.europsparkas.lt/phare/praktikos/R.Mockiene.doc>
39. http://www.swedenabroad.com/Page_51995.aspx
40. <http://www.krs.lt/index.php?-1791576072>

Abstract

Jucikaitė R. Opportunities of Pupils' Approach to an Integrated Dance. The Master's Thesis. Advisor Dr. Jūratė Požerienė. Šiauliai University, the Faculty of Social Welfare and Disability Studies, the Department of Medical Fundamentals. Šiauliai. 2009.

In order to discuss any problems of disabled people, we have to acknowledge that the disabled people are the members of our society with the same rights as other members of the society and the same opportunities of education, work, spending of leisure time, participation in social, political and communal life shall be created to them. Notwithstanding that the principles of social integration are included into the law on social integration of invalids of the Republic of Lithuania, we still have to do lots of work in order to achieve informal integration of the disabled people into the society. According to the data of "the Research of the Society's Approach to Disability" (1999), the disabled people are treated as pitiable, being deserving; only 23% of respondents first paid attention to a human being, but not to his/her disability.

The object of the research: pupils' approach.

The objective of the research: to analyse the approach of able people to the opportunities of integration through a dance.

Hypothesis: Involving of able and disabled pupils into dances will improve not only integration of the disabled into society, but also their physical abilities.

The scope of the research: in order to know whether involving of able and disabled pupils into dances would help to integration of the disabled, two questionnaire surveys were performed in November and December in 2008 – February 2009: the respondents were the pupils from different Šiauliai City and District schools (116 respondents participated in the research: they were the pupils of 1-2 and 3-4 forms).

The research results demonstrated that social approach not only to the disabled but also to them personally is very important to pupils. Analysing the opportunities of integration during the lessons of dance (through a dance), it was noticed that participation in the lessons of dance for the disabled and able together would open higher opportunities of integration of the disabled into society. Although the pupils indicated lots of reasons, which make difficulties to integrate into a dance collective, however the activities of children in such dance collective are valuable to a personality from the social point of view, whereas the children communicate easier, find new friends, gain some self-control, skills of teamwork, they learn to accept and perform their obligations, to help each other.

The questionnaire survey demonstrated that pupils' opinion may change, when they know better the disabled and how to behave with them.